



Drukpunt bereikt

UITDAGINGEN VOOR PRESENTATIE- EN
ONTWIKKELINSTELLINGEN IN
AMSTERDAM

Annelies Van der Horst, Anna
Elffers en Yan Crabbendam, 2026



Inhoudsopgave

Inleiding	3
Presentatie- en ontwikkelinstellingen.....	6
<i>Ontstaan.....</i>	<i>6</i>
<i>MOKER.....</i>	<i>8</i>
Spreiding over de stad	9
De sectoren beeldende kunst en creatieve industrie.....	10
Betekenis voor de beeldende kunst (rol in de keten) en voor de stad (maatschappelijke betekenis)	13
<i>Cultuureducatie (voor het onderwijs)</i>	<i>15</i>
<i>Talentontwikkeling.....</i>	<i>16</i>
<i>Opdrachten/co-creatie.....</i>	<i>17</i>
<i>(Vrijwilligers)werk.....</i>	<i>18</i>
<i>Werk/vrijplaats.....</i>	<i>18</i>
<i>Podium/presentatieplek.....</i>	<i>19</i>
<i>Vernieuwing kunstinstellingen & groter publiek.....</i>	<i>20</i>
<i>Collectievorming en -gebruik.....</i>	<i>21</i>
<i>(Inter)nationaal netwerk.....</i>	<i>22</i>
<i>Kennisontwikkeling/toepassing.....</i>	<i>23</i>
Exploitatie.....	25
<i>Organisatieopbouw.....</i>	<i>29</i>
<i>Huisvesting.....</i>	<i>30</i>
<i>Publiek.....</i>	<i>31</i>
Beleid voor – en ondersteuning van de presentatie- en ontwikkelinstellingen	33
<i>Gemeente Amsterdam.....</i>	<i>33</i>
<i>AFK.....</i>	<i>33</i>
<i>DU-BKV</i>	<i>35</i>
<i>Provincies.....</i>	<i>36</i>
<i>Rijksoverheid.....</i>	<i>37</i>
<i>OCW Basisinfrastructuur (BIS) 2025 - 2028</i>	<i>37</i>
<i>Het Mondriaan Fonds</i>	<i>38</i>
<i>Stimuleringsfonds Creatieve Industrie</i>	<i>39</i>
<i>Overeenkomsten en verschillen met andere culturele sectoren.....</i>	<i>40</i>
Samenvatting en conclusies	46
Bijlage Documentatie	50
Bijlage Overzicht Moker instellingen.....	0

Bijlage Colofon 0

Inleiding

“Hoewel de Nederlandse kunstpodia aan de basis staan van de ontwikkeling van de beeldende kunst, verdwijnen ze steeds meer richting de marge van de maatschappij. Met de stijgende prijzen van vastgoed, vooral in de grotere steden, wordt het voor kunstpodia steeds lastiger om zich ergens te vestigen waar een breed publiek hen kan vinden. Als het publiek de instelling niet meer weet te vinden, neemt ook de waardering af. Daar leidt niet alleen de beeldende kunst zelf onder, het werkt uiteindelijk ook in het nadeel van het draagvlak voor de publieke ondersteuning ervan. Dat leidt weer tot lagere budgetten, slechtere locaties, minder publieksbereik en lagere maatschappelijke relevantie. Het is een negatieve spiraal die op dit moment niet gestopt wordt.”

Eelco van der Lingen (voormalig directeur Mondriaanfonds, directeur Fries Museum Leeuwarden, in de introductie van een onderzoek naar kunstpodia, een internationaal perspectief (Karskens en Bouillis, 2021)

Aanleiding

Sinds 2020 verenigt MOKER bijna veertig presentatie- en ontwikkelinstellingen voor beeldende kunst en creatieve industrie (BK/CI) in Amsterdam. MOKER behartigt hun belangen en zet zich in voor de versterking van de actuele beeldende kunsten, voor de makers en het publiek.

MOKER benadrukt al langere tijd dat de presentatie- en ontwikkelinstellingen in Amsterdam steeds meer onder druk komen te staan en sommige hun werkzaamheden moeten beëindigen. Dat wordt veroorzaakt doordat de lokaal en landelijk beschikbare middelen voor de sector beeldende kunst al langere tijd te beperkt zijn.

In de advisering voor de meerjarige subsidies voor de periode 2025 - 2028 in Amsterdam kwamen veertien instellingen voor BK/CI onder de zaaglijn terecht, zij ontvingen een positief advies maar bij het ontbreken van voldoende budget geen subsidie. Tot op heden is daar geen oplossing voor gevonden ondanks brieven en gesprekken van MOKER met vertegenwoordigers van betrokken overheden en fondsen. Ondertussen ziet MOKER dat voor andere knelpunten in de culturele sector wel (extra) budget wordt vrijgemaakt. Dat lijkt erop te duiden dat de onderbouwing van functie en impact van de instellingen BK/CI onvoldoende duidelijk en bekend is.

MOKER heeft ons daarom benaderd om hiernaar onderzoek¹ te doen. Met de uitkomsten van het onderzoek wil MOKER het belang beter voor het voetlicht brengen en bijdragen aan een structurele versterking van deze instellingen.

¹ Het onderzoek werd mogelijk gemaakt door een bijdrage van de gemeente Amsterdam

Het onderzoek

Het doel van het onderzoek is om de functie en impact van de kleine – en middelgrote presentatie- en ontwikkelinstellingen voor hedendaagse beeldende kunst en creatieve industrie in Amsterdam te omschrijven en met feiten en cijfers te onderbouwen. Daarvoor gingen we op zoek naar antwoorden op de volgende vier vragen:

- Wat zijn de huidige kenmerken van deze specifieke groep instellingen?
- Wat is de functie van deze groep instellingen in de keten van de beeldende kunst en het bredere ecosysteem cultuur?
- Wat is de betekenis van deze groep instellingen voor de stad?
- Wat zijn de kansen en bedreigingen voor deze groep instellingen?

Aanpak

Na een startgesprek met het bestuur van MOKER en een oproep onder de MOKER-leden om recente beleidsstukken aan te leveren startte het onderzoek met een werksessie voor alle instellingen aangesloten bij MOKER. De werksessie had tot doel om de betekenis van de instellingen binnen de keten beeldende kunst en creatieve industrie en de betekenis voor Amsterdam uit te werken en van voorbeelden te voorzien.

Na de werksessie startte het documentatieonderzoek waarmee we feiten, voorbeelden en cijfers verzamelden om de kenmerken, het beleid, de exploitatie en de betekenis nader te kunnen duiden. Ook voerden we zes gesprekken met als doel meer zicht te krijgen op de context waarbinnen de MOKER instellingen functioneren. De uitkomsten van het documentatieonderzoek presenteerden we aan het bestuur van MOKER wat leidde tot aanscherpingen en aanvullingen. Vervolgens stelden we het concept-rapport op en – na een bespreking met het MOKER bestuur – het eindrapport.

Het rapport

In het volgende hoofdstuk beschrijven we het ontstaan, de ontwikkeling en andere kenmerken van de presentatie- en ontwikkelinstellingen zoals vertegenwoordigd door MOKER en geven we informatie over de sector beeldende kunst in Amsterdam. In het hoofdstuk daarna komt de (potentiële) betekenis van de instellingen voor de beeldende kunst (rol in de keten) en voor de stad (maatschappelijke betekenis) aan de orde. De betekenis is voorzien van voorbeelden.

Vervolgens geven we aan de hand van gegevens uit 2024 inzicht in de exploitatie van de presentatie- en ontwikkelinstellingen (organisatie, huisvesting, publiek). Daarna beschrijven we het overheidsbeleid en de bijbehorende ondersteuning van deze categorie instellingen en maken we een vergelijking met andere onderdelen van de cultuursector. In het laatste hoofdstuk vatten we de bevindingen samen en brengen die met elkaar in verband. De kansen en bedreigingen die uit het onderzoek komen zijn hierin verwerkt. In de bijlagen staat een overzicht van de documentatie, van de MOKER instellingen en een colofon.

Afbakening

Moker

Vertrekpunt voor het onderzoek zijn de huidige 38 leden van MOKER die in Amsterdam zijn gevestigd. Wanneer de gebruikte informatie andere vergelijkbare instellingen in Amsterdam of Nederland betreft vermelden we dat.

Documentatie

Voor de gegevens van de instellingen aangesloten bij MOKER en het voorbeeld uit de podiumkunsten baseren wij ons op de recentste jaarstukken, te weten die uit 2024. Dat betekent dat het effect van de besluiten meerjarige subsidie 2025 - 2028 daarin niet zijn meegenomen.

De beschikbare onderzoeken naar presentatie- en ontwikkelinstellingen en naar de beeldende kunstsector en sector creatieve industrie dateren uit verschillende jaren (van 2011 tot en met 2025) en betreffen grotendeels landelijke cijfers en alleen de hedendaagse beeldende kunst. Waar mogelijk vertalen wij die cijfers naar de situatie van Amsterdam. Sommige cijfers betreffen alleen de beeldende kunstsector. Waar dat het geval is vermelden wij dat.

Wanneer wij informatie direct hebben overgenomen uit bronnen vermelden wij dat met een directe verwijzing of een voetnoot. Voor alle andere informatie verwijzen wij naar de literatuurlijst in de bijlage.

Termen

Voor de instellingen zoals aangesloten bij MOKER worden diverse termen gebruikt. De Zaak Nu, de landelijke belangenvereniging, heeft formeel voor de term Instellingen voor hedendaagse beeldende kunst gekozen.

In het onderzoek gebruiken we de term die MOKER gebruikt: presentatie- en ontwikkelinstellingen beeldende kunst en creatieve industrie.

Presentatie- en ontwikkelinstellingen

Ontstaan

Voor het type instellingen dat door MOKER wordt vertegenwoordigd worden verschillende verzamelnamen gebruikt. MOKER zelf gebruikt de term presentatie- en ontwikkelinstelling. Het Mondriaan Fonds gebruikt de term kunstpodia en de Collectieve Selfie #5 kiest voor instellingen voor hedendaagse kunst.² Voor de instellingen actief in de creatieve industrie zijn daarnaast andere termen in omloop zoals ontwerpinstellingen, ontwikkelinstellingen en *future labs*.

Om de term presentatie- en ontwikkelinstellingen concreter in te vullen hebben we gekeken naar de verschillende soorten instellingen en hun ontstaansgeschiedenis. Op die manier onderscheiden wij zes soorten:

Halverwege de jaren 70 van de twintigste eeuw ontstonden in Nederland de eerste twee soorten: **kunstenarsinitiatieven** en **hedendaagse kunstinstellingen**. Beide ontstonden uit onvrede over de beperkte mogelijkheden die het gevestigde kunstcircuit in die tijd bood aan jonge kunstenaars en aan de vernieuwing in de kunsten. Er was onder kunstenaars en andere professionals in de kunsten behoefte aan alternatieve ruimten, aan projecten en experiment en internationale uitwisseling. De kunstenaarsinitiatieven startten vaak in leegstaande (kraak-) panden, zoals W139 in Amsterdam (1979). De oudste nog bestaande hedendaagse kunstinstelling in Nederland is de Appel in Amsterdam (opgericht in 1975). Kunstenaarsinitiatieven waren en zijn vaker tijdelijk van aard of ontwikkelen zich tot hedendaagse kunstinstellingen.

Waar de ene instelling zich specialiseert in een genre zoals bijvoorbeeld performance art, verbreedt de andere door presentaties van kunstenaars te combineren met horeca en mixed media (naast hedendaagse beeldende kunst ook bijvoorbeeld film, muziek, dans, performances).³ Daaruit zijn ook de raakvlakken ontstaan tussen kunstenaarsinitiatieven en de nachtcultuur.

Daarnaast ontwikkelen vooral de hedendaagse kunstinstellingen programma's voor specifieke doelgroepen zoals onderzoeksgroepen, een curatorenopleiding, samenwerking met gemeenschappen en neurodiverse kunstenaars etc.

De derde groep zijn de **postacademische opleidingen voor beeldende kunst**. De huidige vier postacademische instellingen in Nederland begeleiden talent in de beeldende kunsten. Na een kunstopleiding kunnen kunstenaars zich verder ontwikkelen en in contact komen met (internationale) netwerken en samenwerkingsverbanden. Ook kunstenaars die de eigen kunstpraktijk willen verdiepen

² Berenschot en HTH research, Collectieve Selfie #5, cijfers en trends in de beeldende kunst, 2025

³ DSP-groep, Nu is het Zaak, onderzoek naar presentatieinstellingen voor De Zaak Nu, 2012

kunnen terecht bij postacademische instellingen.⁴ De vier postacademische instellingen zijn zeer verschillend qua traditie, omvang en programma. De oudste is de Rijksakademie in Amsterdam (150 jaar). Er werken per instelling tien tot vijftig deelnemers in residenties met een duur van drie maanden tot twee jaar.⁵

De vierde groep ontstond in de jaren tachtig en is het **Centrum voor Beeldende Kunst, ofwel CBK**. Centra voor Beeldende Kunsten zijn vaak mede door gemeenten (en provincies) geïnitieerde instellingen gericht op het bevorderen van het aanbod, het professionele productieklimaat en de publieksparticipatie beeldende kunst. Deze instellingen bieden documentatiecentra en tentoonstellingsruimten en hebben websites met tentoonstellingsagenda's en gegevens over de kunstenaars binnen het werkgebied. Veel CBK's waren ook kunstuitleen en betrokken bij het begeleiden van kunst opdrachten in de openbare ruimte. Als gevolg van bezuinigingen bij gemeenten en provincies is het aantal CBK's in Nederland in de afgelopen vijftien jaar sterk afgenomen. Daardoor nam ook het aantal kunstuitlenen en kunstprojecten in de openbare ruimte af. Nog bestaande hedendaagse kunstinstellingen die voortkomen uit een CBK zijn bijvoorbeeld CBK Zuidoost, Stroom Den Haag en het CBK Rotterdam (Tent).

De vijfde groep vormen de **instellingen voor digitale cultuur, kunst en technologie en ontwerp**. In Amsterdam zijn dat bijvoorbeeld Waag Futurelab (1994) en the Beach (2009). Zij ontwikkelen projecten op het snijvlak van kunst, digitale cultuur, technologie en ontwerp. Onderzoek, experiment, kritische reflectie en vernieuwing staan hierbij altijd centraal. Kunstenaars en ontwerpers onderzoeken hoe de samenleving zich verhoudt tot opkomende technologieën, van AI en digitale media tot simulatie en dataverwerking en ontwikkelen presentaties en projecten op het gebied van (*social*) design en technologie.

En de laatste groep zijn de **grafische werkplaatsen, (gast-) atelierruimten en broedplaatsen** die faciliteiten bieden waarmee beeldende kunstenaars en ontwerpers werk kunnen maken en dat presenteren. Dat gaat van atelierruimte, gastateliers, workshops, uitgeverij tot materialen en machines. Voorbeeld is het AGA-lab (Amsterdam Grafisch Atelier 1958).

De **gemene deler** van deze zes groepen is dat zij de presentatie, de ontwikkeling, het onderzoek, de productie, de (internationale) uitwisseling tussen vakgenoten en tussen vakgenoten en andere deelnemers en het publiek combineren.⁶ De organisaties hebben veelal eigen tentoonstellings- en werkruimten, maar geen eigen collectie (zoals een museum). Zij werken alle grotendeels autonoom en

⁴ Website Rijksoverheid, Cultuursubsidie, geraadpleegd 2026

⁵ Raad voor Cultuur, advies culturele basisinfrastructuur 2025-2028, 2024

⁶ Raad voor Cultuur, advies culturele basisinfrastructuur 2025-2028, 2024

zonder winstoogmerk.⁷ De inhoud van de activiteiten bestaat primair uit hedendaagse beeldende kunst en/of het snijvlak van hedendaagse kunst, ontwerp en digitale cultuur.⁸ Daarnaast combineert een deel van de instellingen die inhoud met andere kunstvormen en activiteiten. Daardoor worden deze instellingen soms niet gezien als, of ingedeeld in de categorie beeldende kunst.

In 2012 bleek uit onderzoek onder de presentatie- en ontwikkelinstellingen in Nederland in opdracht van de Zaak Nu, dat:⁹

95% tentoonstellingen maakt

91% debatten en lezingen organiseert

84% performances organiseert

75% educatieve activiteiten organiseert (workshops, participatie, cursus)

74% produceert en opdrachten verstrekt (opdrachten aan kunstenaars en curatoren)

63% talenten begeleidt (begeleiden van kunstenaars en curatoren, kansen bieden aan kunstenaars)

56% aan onderzoek en ontwikkeling doet (nieuwe visies, concepten, methoden en formats)

53% gastateliers en woningen heeft

47% projecten in opdracht uitvoert

37% professionaliseringstrajecten aanbiedt (opleidingen en trainingen)

30% actief is in internationale netwerken (presentaties in het buitenland, werk buitenlandse kunstenaars exposeren, coproducties)

MOKER

De bij MOKER aangesloten organisaties vormen in Amsterdam een fijnmazig netwerk van presentatie- en ontwikkelinstellingen waarin we alle zes van de hiervoor genoemde oorspronkelijke groepen terugzien. Zoals we verderop in dit onderzoek zullen zien betreft het grotendeels kleinere culturele organisaties. Begin 2026 heeft MOKER achtendertig leden, die gevestigd zijn in Amsterdam:¹⁰

African Arts and Theory, AGA LAB, BAU, Beautiful Distress, CBK Zuidoost, de Appel, De Ateliers, FIBER, Framer Framed, If I Can't Dance I Don't Want to be Part of Your Revolution, Imagine IC, ISO, LIMA (LI-MA), Loods 6, Looiersgracht 60, M4 Gastateliers, Mediamatic, Melkweg Expo, Moving Arts Projects, Stichting NDSM Werf, No Limits! Art Castle, Oude Kerk, P/////AKT, Playbill, Projectspace On The Inside, Rijksakademie voor Beeldende Kunsten, ROZENSTRAAT - a rose is a rose is a rose, San Serriffe, Sonic Acts, Soundtrackcity, Thami Mnyele Foundation, The Beach, Treehouse NDSM, Vlaams Cultuurhuis Brakke Grond, W139, Waag Futurelab, WOW Amsterdam en Zone2Source.

⁷ Introductie Eelco van Lingen onderzoek naar kunstpodia, een internationaal perspectief (Karskens en Bouillis, 2021)

⁸ Website De Zaak Nu, geraadpleegd 2026

⁹ DSP-groep, Nu is het Zaak, in opdracht van de Zaak Nu, 2012 (volledig overzicht op pagina 23)

¹⁰ MOKER heeft begin 2026 39 leden, één is gevestigd in de gemeente Haarlemmermeer

Naast de 38 leden van MOKER zijn er in Amsterdam meer initiatieven en instellingen die tot de zes eerdergenoemde groepen behoren of daaruit voortkomen. Vijf hiervan zijn aspirant lid van MOKER: Metro 54, Institute for Human Architecture, Manifold Books, Marwan, Motormond en Welcome Stranger.¹¹

In 2024 - 2025 hebben vier presentatie- en ontwikkelinstellingen, die lid waren van MOKER (Bureau Postjesweg, t Hem¹², Nieuw Dakota en Kunstverein) de deuren moeten sluiten. Drie daarvan wegens een afwijzing van de subsidieaanvraag.

Kijkend naar de instellingen die lid zijn van MOKER zien we de combinatie van de verschillende activiteiten die we bij de gemene deler van de zes groepen zagen terug: presentatie van kunst, digitale cultuur en ontwerp, productie van kunst, digitale cultuur en ontwerp, het bieden van ateliers, werkruimten en begeleiding, ontwikkeling en onderzoek in en vanuit de kunst, digitale cultuur en ontwerp, de organisatie van programma's, participatieprojecten, distributie van kunstwerken en het uitgeven van boeken, het stimuleren en begeleiden van experimenten, het bieden van educatie, het oprichten en bijhouden van een archief, het geven van advies aan musea, onderzoekers, overheden, het begeleiden van kunstopdrachten (in de openbare ruimte) en de uitleen van kunstwerken.

We zien bij de MOKER instellingen ook de breedte van de disciplines binnen de beeldende kunst, digitale cultuur en ontwerp: hedendaagse kunst, fotografie, grafische kunsten, ontwerp, kunst en technologie, digitale kunst en mediakunst, kunstgeschiedenis en erfgoed, performance kunst, kunst in de openbare ruimte, kunst en zorg, kunst en ecologie, community arts, geluidskunst en samenwerkingen met muziek, film, dans, literatuur en nachtcultuur.

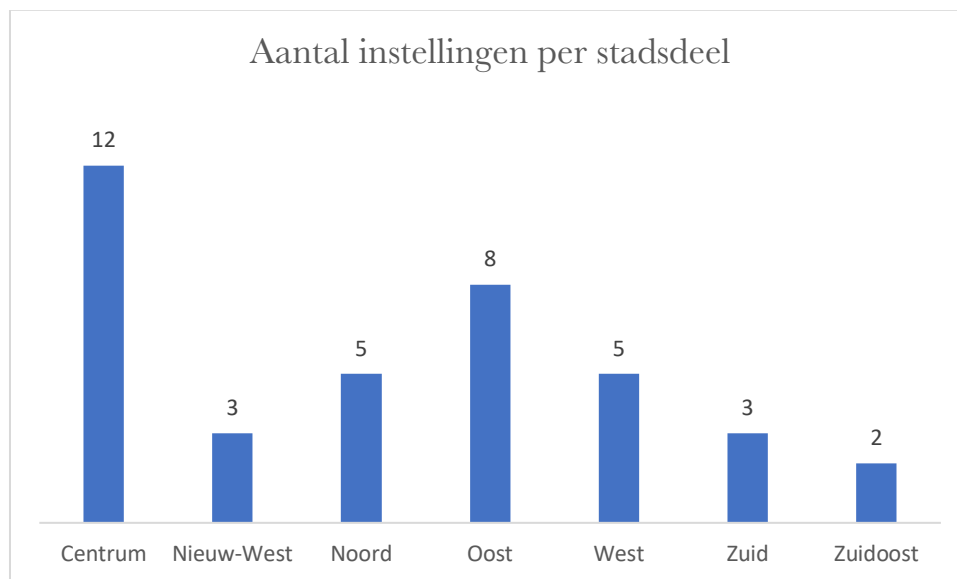
Spreiding over de stad

De 38 MOKER instellingen zijn verspreid door de stad gevestigd. Op basis van de gegevens van 2024 zien we de volgende geografische spreiding:

¹¹ Deze vijf zijn niet meegenomen in het onderzoek

¹² Oorspronkelijk gevestigd in Zaanstad, was op zoek naar alternatieve ruimte in Amsterdam

Grafiek: locatie en spreiding van alle MOKER instellingen in Amsterdam (2024)



De presentatie- en ontwikkelinstellingen aangesloten bij MOKER zijn gevestigd in alle stadsdelen. Twaalf van de 38 zijn in het centrum gevestigd. Een groot deel van de MOKER instellingen is (een deel van de week) toegankelijk voor het publiek, bij een klein deel van de vestigingen betreft het een uitvalsbasis voor een programma dat elders wordt uitgevoerd. Een deel van de instellingen organiseert niet alleen op de eigen locatie publiek toegankelijke programma's, maar ook elders in de stad.

De sectoren beeldende kunst en creatieve industrie

De presentatie- en ontwikkelinstellingen aangesloten bij MOKER zijn onderdeel van de sector beeldende kunst en de sector creatieve industrie binnen het bredere culturele ecosysteem van Amsterdam. Met de beschikbare cijfers kunnen we de omvang van de sector in Amsterdam kunnen duiden¹³:

- Bijna 30 procent van de Nederlanders geeft sinds 2012 aan wel eens beeldende kunst te beoefenen op jaarbasis (dat wil zeggen, ten minste een keer in de afgelopen 12 maanden). Binnen de beeldende kunst is vooral tekenen, schilderen of grafische vormgeving populair (26 procent van de Nederlanders). Beeldende kunst wordt vaker beoefend door vrouwen (40 procent) dan mannen (19 procent) in 2022. Veruit de grootste leeftijdscategorie voor beeldende kunstbeoefening zijn kinderen van 6 tot 11 jaar (80 procent), gevolgd door kinderen van 12 tot 19 jaar (47 procent).¹⁴
- Twee van de negen academies voor beeldende kunsten en vormgeving in Nederland zijn gevestigd in Amsterdam.

¹³ De beschikbare cijfers over de creatieve industrie maken geen onderscheid tussen de non-profit -en profit activiteiten en daardoor niet bruikbaar in dit onderzoek.

¹⁴ Boekmansichting, Cultuurmonitor, pagina Cultuur en Participatie, 2026

- Twee van de vier postacademische opleidingen beeldende kunst in Nederland zijn gevestigd in Amsterdam.
- In de periode 2015-2023 zijn er per jaar rond de 15.000 à 16.000 beroepsmatig werkzame beeldend kunstenaars in Nederland.¹⁵ Dat is 10% van het totale beroepssegment auteurs en kunstenaars. Het merendeel van de beeldend kunstenaars is vrouw. De laatste jaren is bijna 20% jonger dan 35 en slinkt de groep 35-55-jarigen. 20% woont in Amsterdam (16% in Rotterdam, Den Haag en Utrecht samen).¹⁶
- De Zaak Nu, belangenorganisatie instellingen voor hedendaagse kunst in Nederland heeft begin 2026 ongeveer 100 leden. Daarvan is 20% gevestigd in Amsterdam, het hoogste percentage van de vier grote steden.¹⁷
- Afgaande op het aantal (kandidaat) MOKER leden heeft Amsterdam verspreid over de hele stad tussen de 40 en 50 presentatie- en ontwikkelinstellingen beeldende kunst en creatieve industrie.
- Van de galeries voor hedendaagse kunst in Nederland is 34% gevestigd in Amsterdam (tegen 14% in Rotterdam en 8% in Den Haag).¹⁸
- Hoewel presentatie- en ontwikkelinstellingen geen museum zijn, kunnen zij onder voorwaarden lid van de Museumvereniging worden en de Museumkaart hanteren. Vier van de 38 Mokerinstellingen zijn lid van de Museumvereniging.
- Amsterdam heeft tien musea voor onder andere hedendaagse beeldende kunst en ontwerp.¹⁹
- Eén van de tien is een museum specifiek voor moderne - en hedendaagse kunst en ontwerp.
- Amsterdam kent drie private musea voor hedendaagse kunst, waarvan één in voorbereiding en één in een doorstart.²⁰

De sector beeldende kunst in Amsterdam kent een opbouw met aan de basis de cultuureducatie en actieve cultuurparticipatie beeldende kunst, vervolgens het kunstvakonderwijs, daarna de presentatie- en ontwikkelinstellingen en vervolgens de galeries, kunstbeurzen en de musea.

De presentatie- en ontwikkelinstellingen zoals verenigd in MOKER opereren met hun activiteiten vooral in de ruimte tussen de kunstvakopleidingen en de musea. Voor de startende kunstenaar/ontwerper zijn de presentatie- en ontwikkelinstellingen cruciaal, omdat zij daar (vaak met begeleiding van bijvoorbeeld een curator) werk kunnen ontwikkelen en presenteren aan een publiek. Galeries en musea hebben andere doelen zoals bijvoorbeeld collectioneren of verkoop en andere verplichtingen zoals bijvoorbeeld

¹⁵ In 2023 waren 53.000 grafisch ontwerpers en multimedia-ontwerpers werkzaam in Nederland.

¹⁶ Berenschot en HTH research, Collectieve Selfie #5, cijfers en trends in de beeldende kunst, 2025

¹⁷ www.dezaaknu.nl, ledenlijst 2026. Overigens niet alle lid van MOKER

¹⁸ NGA, NVBK, E. Dijksterhuis, Onderzoek Kunstmarkt, 2021

¹⁹ www.museumvereniging.nl, leden 2026

²⁰ Museum Villa, Nxt Museum, Hartwig Museum (i.o.), andere private en commerciële initiatieven en *experiences* zijn buiten beschouwing gelaten

de museumnorm. Zij hebben op een andere manier weer baat bij het bestaan van de presentatie-ontwikkelinstanties zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien.

“Nederland kent een uitgebreid aanbod van kunstpodia; organisaties met veelal een eigen tentoonstellingsruimte, maar zonder eigen collectie. Het zijn plekken zonder winstoogmerk waar veel kunstenaars hun eerste tentoonstellingen organiseren en waar nieuwe ontwikkelingen in de kunst worden gevierd. Kunstpodia zijn een essentiële schakel tussen opleiding en museum en ze vormen de humuslaag van de beeldende kunst.”²¹

Het overgrote deel van de presentatie - en ontwikkelinstellingen hedendaagse kunst en creatieve industrie in Amsterdam is klein. Zoals de Amsterdamse Kunstraad schrijft in de Verkenning uit 2022:

“De beeldende kunstsector in Amsterdam kenmerkt zich door voornamelijk kleine instellingen zonder structureel geld. De beeldende kunsten bestaan veelal uit grassroots-initiatieven en organisaties die op zichzelf staan en die een belangrijke basis vormen voor (de grotere) musea.”

De (potentiële) betekenis van de MOKER instellingen binnen de keten beeldende kunst en creatieve industrie en voor Amsterdam wordt verder uitgewerkt in het volgende hoofdstuk.

²¹ Eelco van der Lingen, voormalig directeur Mondriaanfonds in de introductie van het onderzoek naar kunstpodia, een internationaal perspectief (Karskens en Bouillis, 2021)

Betekenis voor de beeldende kunst (rol in de keten) en voor de stad (maatschappelijke betekenis)

“Door te reageren op problemen, spanningen, vragen en verlangens staat de hedendaagse beeldende kunst midden in de samenleving. Soms direct en confronterend, soms afstandelijk en beschouwend. Een bijzonder aspect van de hedendaagse beeldende kunst is de uitnodiging aan het publiek om mee te doen en betrokken te zijn bij het creatieproces. Zij gaat steeds vaker verbindingen en samenwerkingen aan met andere partijen en sectoren. Deze grote actieradius zorgt ervoor dat haar maatschappelijke betekenis steeds meer deel uitmaakt van de intrinsieke kwaliteit van kunst.”²²

De hierboven door de Raad voor Cultuur geschetste ontwikkelingen in de hedendaagse beeldende kunst zijn herkenbaar in het werk van de presentatie- en ontwikkelinstellingen die zijn aangesloten bij MOKER. De betekenis die ze hebben voor de kunst en voor de maatschappij lopen in elkaar over, waardoor het opsplitsen van deze vormen van betekenis een vertekend beeld geeft. Een en dezelfde activiteit kan zowel artistieke als maatschappelijke impact hebben, en er is zeker geen sprake van een tegenstelling tussen die twee. In het onderzoek van Aemuse uit 2016 naar de toegevoegde waarde van ontwikkelinstellingen voor Amsterdam werd dit ook al vastgesteld:

“De leden van het Platform Ontwikkelinstellingen zijn aan de ene kant divers maar in veel ook eensgezind. De verschillen zitten hem in de nuance, of het vertrekpunt voor de activiteiten van een instelling. In extremen: de ene instelling heeft als vertrekpunt de maker, de andere instelling de maatschappij. Uiteindelijk zit elk lid van het platform op deze lijn, maar de een net wat meer naar de maker toe en de ander net wat meer naar de maatschappij.”²³



Als we kijken naar de (potentiële) betekenis die de presentatie- en ontwikkelinstellingen vandaag de dag hebben voor Amsterdam dan krijgen we eenzelfde soort beeld. Ze creëren via hun activiteiten artistiek-inhoudelijke betekenis en maatschappelijke betekenis die als optelsom betekenis hebben voor kunst en maatschappij in zijn geheel. Daarbij ligt het zwaartepunt van de ene instelling meer aan de artistieke kant van het betekenispectrum, waar de ander zich juist concentreert op de brede maatschappij.

²² <https://www.raadvoorcultuur.nl/sectoren/beeldende-kunst-en-ontwerp>

²³ Aemuse, de toegevoegde waarde van ontwikkelinstellingen voor Amsterdam, 2016



Hoe ziet dat er concreet uit? Ons onderzoek laat zien dat er sprake is van een artistieke keten en een maatschappelijke keten die nauw met elkaar verwant zijn. Sterker nog, één en dezelfde activiteit speelt vaak in beide ketens een rol. Opnieuw: iedere presentatie- en ontwikkelinstelling legt daarbij eigen accenten. Hieronder een overzicht:

ARTISTIEKE KETEN	MAATSCHAPPELIJKE KETEN
↓ Cultuureducatie smal	↓ Cultuureducatie breed
↓ Talentontwikkeling smal	↓ Talentontwikkeling breed
↓ Werk voor makers	↓ Co-creatie met makers
↓ (Vrijwilligers)werk kunst	↓ (Vrijwilligers)werk overig
↓ Werkplaats	↓ Third place/vrijplaats
↓ Podium	↓ Publieksbeleving klein
↓ Vernieuwing instellingen	↓ Publieksbeleving groot
↓ Collectievorming	↓ Zien/gebruik van werken
↓ (Inter)nationaal netwerk	↓ (Inter)nationaal netwerk
↓ R&D creatieve sector	↓ R&D samenleving

De optelsom kan uiteindelijk in potentie leiden tot betekenis voor de stad die zowel artistiek als maatschappelijk is:

1. Cultuureducatie smal + Cultuureducatie breed => **Creatief talent is van waarde**
2. Talentontwikkeling smal + Talentontwikkeling breed => **Welzijn, cohesie, zingeving**
3. Werk voor makers + Co-creatie met makers => **Aantrekkelijke, leefbare en inclusieve stad**
4. (Vrijwilligers)werk in kunst- en andere disciplines => **Werkgelegenheid en zingeving**
5. Werkplaats + Vrijplaats => **Aantrekkelijke, leefbare en inclusieve stad**
6. Podium + Publieksbeleving klein => **Inspiratie, emancipatie, kritisch burgerschap**
7. Vernieuwing kunstinstellingen + Publieksbeleving groot => **Inspiratie, kritisch burgerschap, distinctie**
8. Collectievorming + Zien/gebruik van werken => **Inspiratie, kritisch burgerschap**

9. (Inter)nationaal netwerk binnen sector + sectoroverschrijdend => **Positionering en aansluiting Amsterdam**
10. R&D creatieve sector + R&D samenleving => **Toepassing van kennis**

Hieronder werken we de tien rollen in de ketens en de potentiële betekenis die dit heeft voor de stad nader uit. We laten zien wat presentatie- en ontwikkelinstellingen doen voor kunst en maatschappij en tot welke betekenis voor de stad dit kan leiden. Per rol en betekenisvorm werken we een voorbeeld uit van een activiteit van één van de leden van MOKER. In een bijlage staan alle leden van MOKER met een overzicht van de functies.

Cultuureducatie (voor het onderwijs)

Presentatie- en ontwikkelinstellingen voor beeldende kunst en creatieve industrie zijn lang niet allemaal actief op het vlak van cultuureducatie voor het onderwijs. Toch zijn er zeker instellingen die een rol spelen in binnen- en buitenschoolse activiteiten. Drie leden van MOKER ontvangen een subsidie vanuit de vierjarige regeling Cultuurcoach die het AFK uitvoert om het kunst- en culturaanbod in Amsterdam toegankelijker te maken voor kinderen en jongeren, vanuit de ambitie om kunst en cultuur dichterbij alle Amsterdammers te brengen.

Vanuit de **artistieke keten** gezien leidt dit type activiteiten potentieel tot aanwas van nieuwe cultuurmakers en cultuurpubliek. Doordat kinderen en jongeren kennis maken met beeldende kunst en/of ontwerp en/of digitale cultuur, kunnen zij geïnspireerd worden om hier in hun latere leven meer mee te gaan doen en/of zich vaker door te laten inspireren. De specifieke bijdrage die presentatie- en ontwikkelinstellingen bovendien kunnen leveren is dat onder hun vleugels cultuureducatieve programma's en methoden worden ontwikkeld die potentieel voor langere tijd ingezet kunnen worden en/of als voorbeeld worden gebruikt voor andere programma's en projecten.

Vanuit de **maatschappelijke keten** gezien kunnen cultuureducatieve activiteiten gekoppeld worden aan bredere, maatschappelijke leerdoelen, zoals burgerschapsvorming en visuele en digitale geletterdheid. Ook in deze keten geldt dat de ontwikkelde programma's en methoden voor langere tijd ingezet kunnen worden en/of als voorbeeld worden gebruikt voor andere programma's en projecten.

Dat dit type programma's wordt ontwikkeld en aangeboden leidt er op **het niveau van de stad** potentieel toe dat kinderen en jongeren in aanraking komen met de wereld van de beeldende kunst & de creatieve industrie, dat kunst/creativiteit er in het onderwijs en de samenleving vanzelfsprekend bij horen en dat creatief talent als van waarde wordt gezien.

Gangmakers is een programma van **The Beach** waar kinderen (8-12 jaar) leren ontwerpen & maken. Met kunstenaars en ontwerpers werken kinderen aan thema's die zij belangrijk vinden. Ze ontwikkelen maakvaardigheden als schilderen, tekenen, bouwen, 3D-printen, film en fotografie. De kinderen leren zelf creëren, kritisch denken, samenwerken, problemen oplossen en ontwikkelen hun creatieve talent.

Talentontwikkeling

De cruciale rol die presentatie- en ontwikkelingsinstellingen vervullen in de **artistieke keten** tussen kunstopleidingen en de wereld van galleries, kunstmarkt en musea, kwam al eerder aan de orde. Dit is een functie die niet alleen de twee postacademische instellingen, maar zo goed als alle instellingen die bij **MOKER** zijn aangesloten vervullen. Startende kunstenaars, ontwerpers en makers, maar ook zij die verder zijn in hun ontwikkeling, krijgen bij dit type instellingen tijd en ruimte om te leren, onderzoeken, experimenteren, maken, samenwerken en presenteren. Vaak worden ze hierbij ook ondersteund door medewerkers van de instelling via intervisie, feedback, training en mentoring. De kennis en ervaring die ze hier opdoen is van een andere orde dan die ze op de academies opdoen. Ze leren te werken in en met maatschappelijke ontwikkelingen, bouwen zo nieuwe en meer diverse netwerken op en worden uitgedaagd systemen, normen en waarden te bevragen. Er zijn talloze voorbeelden van kunstenaars die inmiddels (wereld)beroemd zijn die ooit begonnen bij een van de Amsterdamse presentatie- en ontwikkelingsinstellingen. Het gaat zowel om makers met een afgeronde kunstopleiding, als om autodidacten.

Vanuit het oogpunt van de **maatschappelijke keten** is het interessant dat makers in de beeldende kunst en de creatieve industrie zeer regelmatig in co-creatie werken met stadsbewoners, gemeenschappen of organisaties uit andere sectoren. Hierdoor is er ook sprake van talent-, kennis- en algemene ontwikkeling van deelnemers aan projecten die plaatsvinden bij presentatie- en ontwikkelingsinstelling. Het kan dan gaan om talentontwikkeling op het vlak van beeldende kunst, maar ook om andere vormen van (talent)ontwikkeling, met behulp van activiteiten als koken, verhalen vertellen of tuinieren. Wat daarbij opvalt is dat vanuit de waarde die dit type instellingen hecht aan inclusie vaak gewerkt wordt in langdurige relaties met groepen in de samenleving, in plaats van eenmalige, kortlopende projecten. Daardoor ontstaan vaak langlopende projecten die soms ook een permanente plek krijgen in andere sectoren (onderwijs, zorg, welzijn). Enkele instellingen richten zich in hun projecten specifiek op het zichtbaar, voelbaar en bespreekbaar maken van mentale kwetsbaarheden: dit blijkt een preventieve functie te hebben, die ook in de zorg steeds vaker erkend wordt.

Op het **niveau van de stad** heeft de combinatie van deze twee vormen van talentontwikkeling potentieel impact op het welzijn van zowel kunstenaars en makers als andere burgers. Hun betrokkenheid leidt bijvoorbeeld tot zingeving, sociale cohesie of een verbeterde gezondheid. Presentatie- en ontwikkelingsinstellingen brengen 'communities of interest' bij elkaar. Het kan gaan om locatiegebonden

gemeenschappen (zoals buurtbewoners), maar ook niet-locatiegebonden (zoals de queer community). Rond een onderwerp ontstaat verbinding tussen een heterogene groep stadsbewoners ‘die de wereld wil veranderen’.

Bij **Treehouse NDSM** worden workshops georganiseerd waar mensen met een stadspas en mensen met een hoger inkomen of positie uit hetzelfde stadsdeel elkaar tegenkomen. Er is een buurttuin waarin groen, kunst, stadsnatuur en voedsel met elkaar verbonden worden. Je kunt er als buurtbewoner voor 5 euro een maaltijd eten. Evenementen met eten brengen mensen samen. Er is ook sprake van community building tussen kunstenaars en creatieven uit verschillende disciplines die gebruik maken van de studio's en elkaar ondersteunen.

Opdrachten/co-creatie

Bijna drie kwart van de presentatie- en ontwikkelinstellingen voor beeldende kunst verleent opdrachten aan kunstenaars om werk te maken: zij bieden kunstenaars zo de gelegenheid iets nieuws te creëren in de context van een project met een bepaald thema of onderwerp. De instellingen laten kunstenaars daarbij soms de rol van (co)curator vervullen, trekken een of meerdere curatoren aan of betrekken andere professionals, zoals schrijvers, filmers, webdesigners, architecten of theatermakers. Het kan daarbij ook gaan om werk in de openbare ruimte. Enkele instellingen hebben specifieke expertise in huis voor wat betreft de ontwikkeling van kunst in de openbare ruimte en spelen ook een bemiddelende rol in het beleid van de gemeente. Hiermee vervullen de instellingen binnen de **artistieke keten** een belangrijke rol als mede-mogelijkmaker van nieuwe kunst en nieuwe vormgeving.

Met name als het gaat om kunst in de openbare ruimte is het tegenwoordig gebruikelijk om daarin nauw op te trekken met bewoners. Soms gaat het bij het plaatsen van nieuwe kunstwerken of monumenten ook om initiatieven van bewoners. Vanuit de **maatschappelijke keten** gezien is dit type activiteiten dus ook een manier waarop burgers mede vorm kunnen geven aan hun stad.

Op het **niveau van de stad** zorgt de toevoeging van nieuwe kunstwerken aan de stad potentieel niet alleen voor een aantrekkelijker en leefbaardere stad vanwege de esthetische waarde die kunst in de stad kan hebben, maar ook vanwege de sociale waarde die de werken kunnen hebben voor bewoners: hun verhaal wordt verteld, een plek van herinnering wordt gemarkeerd, het belang van cultuur in gebieden in ontwikkeling benadrukt etc. De waarden die veel presentatie- en ontwikkelinstellingen aanhangen zorgen daarbij bovendien vaak voor de toevoeging van ongehoorde of alternatieve stemmen, wat mogelijk bijdraagt aan het imago van Amsterdam als progressieve, inclusieve en vrije stad waar verschillende zienswijzen en geluiden naast elkaar mogen bestaan. Dit is op zijn beurt ook weer belangrijk voor het vestigingsklimaat voor bedrijven en nieuwe bewoners, voor de aantrekkingskracht die gebieden in de stad hebben op toeristen en representeert daarmee ook een economische waarde.

de Appel is een ruimte waar artistieke praktijk, onderwijs en maatschappelijke betrokkenheid nauw met elkaar verweven zijn en waar kunst wordt gebruikt als een middel voor storytelling, spel en kritische reflectie op sociale en economische structuren en vraagstukken.

In 2024 presenteerden de deelnemers van het talentontwikkelingsprogramma Tiener Curatoren van de Appel een publiek kunstwerk ontworpen samen met kunstenaar Narges Mohammadi en woordkunstenaar Zeinab El Bouni voor de gevel van een nieuw gebouw in Amsterdam Nieuw-West. Het kunstwerk is een 'ode aan de buurt' en verbeeldt de herinneringen van de jongeren aan hun middelbareschooltijd en hun ervaringen met opgroeien in Nieuw-West.

(Vrijwilligers)werk

Naast werk voor kunstenaars en makers, bieden presentatie- en ontwikkelinstellingen, in de **artistieke keten**, ook werk aan andere cultuurprofessionals, waarbij met name de rol van curator een belangrijke is. Naast culturele banen, bieden de instellingen ook andersoortig werk: bouw en techniek, facilitair, communicatie, horeca etc, wat we dus als deel van de **maatschappelijke keten** kunnen zien. Elders in dit rapport (in het hoofdstuk over exploitatie), is terug te vinden om hoeveel fte's het precies gaat. Zoals we zagen gaat het over het algemeen om kleine organisaties met weinig budget en wordt ook veel gewerkt met Zzp'ers en vrijwilligers. Zo doen veel studenten van de kunstacademies vrijwilligerswerk en stages bij de presentatie- en ontwikkelinstellingen.

Op het **niveau van de stad** biedt dit werkgelegenheid, wat weer (potentieel) bijdraagt aan financiële inkomsten, maar ook aan zingeving, participatie en verbinding van de betreffende medewerkers. Rond veel presentatie- en ontwikkelinstellingen is een gemeenschap ontstaan die voor de leden een belangrijke ontmoetings- en uitwisselingsplek vormt.

Karima's Caravan is een initiatief van buurtgenoten van (en met) **Moving Arts Project**, een kleine caravan in de buurt waar een team van bewoners vanaf donderdag tot zaterdag koffie, thee en een sociaal-cultureel programma aanbiedt – ontstaan in 2020 uit behoefte aan ontmoeting tijdens corona. De plek is uitgegroeid tot een laagdrempelige 'bubbel overstijgende' ontmoetingsplek waar buurtbewoners workshops ontwikkelen, ideeën delen en elkaar helpen. Voor Moving Arts Project is het de dagelijkse verbinding met de wijk: een publieke huiskamer in de openbare ruimte.

Werk/vrijplaats

Nog altijd fungeren veel presentatie- en ontwikkelinstellingen zoals ze ooit begonnen, als een fysieke plek waar kunstenaars in alle vrijheid kunnen werken en maken. Sommige instellingen fungeren daarmee ook als broedplaats/verzamelgebouw of zijn gevestigd in zo'n gebouw. Om de functie van werkplaats of lab goed te kunnen vervullen zijn doorgaans ook instrumenten, machines en/of materialen beschikbaar, en staf die kan helpen om hiermee te werken. In de **artistieke keten** van de beeldende kunst en creatieve industrie zijn dit soort werkplaatsen van cruciaal belang: aankomend kunstenaars

leren er werken met bepaalde technieken, actieve kunstenaars kunnen er hun werk (laten) maken en er vindt uitwisseling plaats.

Over het algemeen worden dit type werkplaatsen vooral gebruikt door professionele kunstenaars, al komt het zeker voor dat er ook mogelijkheden geboden worden aan amateurs. Binnen de **maatschappelijke keten** spelen de fysieke locaties van presentatie- en ontwikkelinstellingen echter ook nog een andere rol die meer symbolisch is: die van third place of vrijplaats, een plek waar je thuis kunt voelen, maar die niet je huis of je werk is. Omdat veel presentatie- en ontwikkelinstellingen (radicale) inclusie hoog in het vaandel hebben, bieden zij (en/of de kunstenaars die bij hen werken) regelmatig zo'n thuis aan gemeenschappen die elders niet aan bod komen of zelfs niet welkom zijn.

Op het **niveau van de stad** heeft de aanwezigheid van werk- en vrijplaatsen potentieel effect op de leefbaarheid van stadswijken en op het imago van Amsterdam als progressieve, inclusieve en vrije stad waar verschillende zienswijzen en geluiden naast elkaar mogen bestaan. We stelden al eerder vast dat dit ook weer invloed heeft op het vestigingsklimaat voor bedrijven en nieuwe bewoners. Helaas zorgt die verhoogde aantrekkelijkheid op termijn vaak voor stijging van de grondwaarde, wat weer kan leiden tot gentrificatie en exclusie, zowel van kunst en kunstenaars als van de gemeenschappen die een thuis vinden bij dit type instellingen.

AGA_LAB is de grootste en oudste grafische werkplaats van Nederland, een werkplaats voor professionele kunstenaars. AGA_LAB heeft een brede achterban en draait een succesvol internationaal residency programma. AGA_LAB is een productiehuis en het werk wat de kunstenaars bij AGA_LAB maken is te zien van de BOUWPUT tot in het Stedelijk Museum Amsterdam. De werkplaats is een productieplek waar jonge en oude, bekende en onbekende, lokale en internationale kunstenaars elkaar kunnen ontmoeten, werken en van elkaar leren. AGA_LAB is geen presentatieruimte met bezoekerscijfers en een inhoudelijk programma (met uitzondering van de maandelijks presentaties van de AiR kunstenaars).

Podium/presentatieplek

Het is de bekendste functie van de presentatie- en ontwikkelinstellingen: die van een plek waar kunstenaars hun werk kunnen tonen en eventueel ook uitlenen of verkopen. Dit kan in de vorm van een tentoonstelling zijn, maar ook als optreden, filmvertoning, luistersessie, kunstwerk in de openbare ruimte, als boek of via digitale kanalen. Het behoeft weinig toelichting dat de interactie met publiek cruciaal is binnen de **artistieke keten**. Hiermee wordt het werk van kunstenaars zichtbaar en beleefbaar. Sommige instellingen richten zich hierbij op een specifiek afgebakende groep kunstenaars (bijvoorbeeld neurodiverse makers), andere organiseren ook tentoonstellingen waarvoor iedereen werk kan inzenden, wat kansen biedt voor kunstenaars die niet in een hokje passen. Toch is presentatie lang niet voor alle instellingen een kernfunctie. Met name bij ontwikkelinstellingen ligt de nadruk op de ontwikkeling van

kunst, kennis en talent, en vindt het tonen, uitlenen of verkopen ook regelmatig op andere locaties plaats, in een volgende stap in de keten.

In de **maatschappelijke keten** kunnen we deze functie het beste verbinden aan de betekenis die het bekijken van of interacteren met beeldende kunst, vormgeving of digitale cultuur voor het publiek heeft. Het verschilt heel erg per instelling hoe groot of divers dat publiek is, hoe intensief hun interactie met de gepresenteerde kunst en hoe langdurig hun relatie met de instelling (zie hiervoor ook het hoofdstuk exploitatie). Omdat veel van de gepresenteerde kunst binnen presentatie- en ontwikkelinstellingen maatschappelijk geëngageerd is, mogen we ervan uitgaan dat het publiek doorgaans meer dan alleen een esthetische ervaring zal hebben. Veel kunst zet het publiek bijvoorbeeld aan het denken over specifieke maatschappelijke vraagstukken.

Op het **niveau van de stad** leidt dat potentieel tot de ontwikkeling van kritische burgers. Kunst wordt bijvoorbeeld vaak een emancipatoire functie toegedicht, omdat het de toeschouwer een gevoel van erkenning, maar ook van ‘agency’ kan geven. Geëngageerde kunst kan het publiek potentieel aanzetten tot handelen, bijvoorbeeld door maatschappelijk onrecht zichtbaar te maken. Omdat de presentatie- en ontwikkelinstellingen non-profit instellingen zijn met een artistieke en maatschappelijke missie, zijn zij in de ultieme positie om ruimte te geven aan stemmen die in de mainstream cultuur niet veel gehoord worden. Dit draagt potentieel bij aan de pluriformiteit van het culturele aanbod en daarmee aan de democratie.

CBK Zuidoost organiseert tentoonstellingen van artistiek- en sociaal maatschappelijke betekenis. De presentaties vinden plaats in eigen huis of op andere locaties, van leegstaande gebouwen tot de straat. De context van de omgeving – stadsdeel Zuidoost – leidt tot thematische groepstentoonstellingen waarin het lokale wordt verbonden met grootstedelijke en internationale onderwerpen. Zo was tijdens de jaarlijkse Amsterdam South-East Parade de straat ‘het podium’ voor een expositie die rondgedragen werd. ‘Revolte’ toonde in co-creatie gemaakte kunstwerken. Die kunstwerken eerden Zwarte helden, die in verzet kwamen tegen koloniale overheersing.

Vernieuwing kunstinstituten & groter publiek

We zagen al eerder dat binnen de **artistieke keten** de presentatie- en ontwikkelinstellingen een belangrijke rol spelen voor musea, galeries en andere culturele instituten, zoals biënnales. Voor deze grote instituten zijn het belangrijke plekken om nieuwe ontwikkelingen en nieuwe talenten binnen de beeldende kunst en creatieve industrie op te pikken. Soms is ook sprake van samenwerking met de presentatie- en ontwikkelinstellingen. Er worden dan bijvoorbeeld gemeenschappelijke programma’s gemaakt die deels ook plaatsvinden in deze grote instellingen. De relatie met galeries maakt het

bovendien mogelijk dat werk dat gemaakt of gepresenteerd werd bij presentatie- en ontwikkelinstellingen verkocht wordt.

Binnen de **maatschappelijke keten** heeft dit hetzelfde effect dat we hiervoor omschreven: het publiek bekijkt en interacteert met beeldende kunst, vormgeving of digitale cultuur en ontleent daar betekenis aan. Doordat het nu gaat om musea, galleries of biënnales is dit publiek groter en internationaler en mogelijk meer mainstream in hun interesses. Het is dus een kans om de perspectieven en verhalen die via het werk van kunstenaars en ontwerpers verteld worden een breder bereik te geven.

Binnen deze categorie wordt het **niveau van de stad** regelmatig ontstegen, maar ook binnen de stad mogen we ervan uitgaan dat het presenteren van nieuwe ontwikkelingen en nieuwe talenten op een groter podium potentieel kan leiden tot de ontwikkeling van kritische burgers die nieuwe inzichten kunnen krijgen en wellicht overgaan tot handelen wanneer zij geconfronteerd worden met dit type kunst. Toch weten we ook dat kunstconsumptie een belangrijke, statusverhogende rol speelt binnen hogere, sociale milieus en dat het tonen van kunst in musea en op biënnales de prijs van kunst op de kunstmarkt beïnvloedt. Het is dan de vraag in hoeverre het engagement van kunstenaars met bijvoorbeeld ongelijkheid in de samenleving enig effect heeft.

W139 is een toonaangevende Amsterdamse productie- en presentatieruimte voor hedendaagse kunst, voortgekomen uit een activistische makersgemeenschap. In hun monumentale ruimte werkt W139 samen met kunstenaars aan nieuw experimenteel werk en verbindt hen met een breed publiek. Kunstenaars die bij W139 tentoonstellen worden daarna vaak opgepakt door musea en (inter)nationale instellingen. Zo initieerde Gabriel Fontana in 2022 bij W139 zijn eerste grote tentoonstelling, waarna zijn zichtbaarheid explosief groeide: hij presenteerde werk tijdens de Olympische Spelen in Parijs (2024), vertegenwoordigde Nederland op de Architectuuriennale van Venetië (2025) en zijn werk werd aangekocht door MoMA New York. Een ander voorbeeld is Farida Sedoc, die in 2023 haar eerste solotentoonstelling bij W139 had, in 2024 de Amsterdam Prijs voor de Kunst won. Zij werd in 2025 uitgenodigd nieuw werk te ontwikkelen voor het Stedelijk Museum Amsterdam wat daar tot 2 juli 2026 te zien is.

Collectievorming en -gebruik

Musea pikken niet alleen nieuwe ontwikkelingen en talenten op via de presentatie- en ontwikkelinstellingen, maar het komt ook voor dat werk dat hier ontwikkeld werd door musea wordt aangekocht voor hun collectie, een volgende belangrijke stap in de **artistieke keten**. Ook zijn presentatie- en ontwikkelinstellingen betrokken bij het onderzoeken van en/of reflecteren op en/of onderhouden van museumcollecties. Zij plaatsen vraagtekens bij de canon en dragen bij aan de herziening daarvan. Een enkele instelling die bij Moker is aangesloten heeft ook zelf een collectie die wordt opgebouwd en/of beheerd.

Musea hebben de taak om hun collecties zo goed mogelijk toegankelijk te maken voor de samenleving: fysiek, maar ook digitaal. Via museumcollecties wordt het werk van presentatie- en ontwikkelinstellingen zichtbaar en bruikbaar voor burgers: binnen en buiten Nederland. Burgers kunnen het werk niet alleen bekijken, maar bijvoorbeeld ook onderzoeken, gebruiken binnen het onderwijs etc. Daarmee vervult het werk een functie binnen de **maatschappelijke keten**.

De aanwezigheid in museumcollecties van kunstwerken, die bij presentatie- en ontwikkelinstellingen in Amsterdam tot stand kwamen, kan, opnieuw, potentieel van betekenis zijn voor de ontwikkeling van kritische burgers, pluriformiteit en daarmee voor de democratie, op het **niveau van de stad** Amsterdam, maar ook nationaal en internationaal. Dat geldt ook voor reflecties op en/of onderzoek van bestaande collecties.

Framer Framed is een tentoonstellingsruimte met een internationale uitstraling die zich actief verhoudt tot maatschappelijke thema's. Tegelijk is de organisatie lokaal geworteld: Framer Framed werkt samen met scholen, buurten en diverse gemeenschappen, en weet lokale en internationale perspectieven met elkaar te verbinden. Veel tentoonstellingen en in opdracht gemaakte kunstwerken krijgen bovendien een vervolg. Ze reizen door naar internationale tentoonstellingen of worden opgenomen in publieke collecties. Framer Framed gelooft dat er in samenwerking met het museumveld veel mogelijk is. Zo werkt Framer Framed bijvoorbeeld met het Van Abbemuseum. Deze samenwerking leidde tot gezamenlijk opdrachtgeverschap voor werken van kunstenaars als Gluklya, Sung Hwan Kim, Anna Dasović, Pluriversity Weavers en Jonas Staal. Zij konden hun werk op beide locaties tonen, waarna het werd opgenomen in de collectie van het museum. Een ander voorbeeld is de maquette van het voormalige asielzoekerscentrum Klompjan in Markelo, gemaakt door Karen G., die na presentatie bij Framer Framed werd opgenomen in de collectie van het Rijksmuseum in Amsterdam.

(Inter)nationaal netwerk

Presentatie- en ontwikkelinstellingen staan erom bekend dat zij over het algemeen opereren in (inter)nationale netwerken. Binnen de **artistieke keten** komt dat duidelijk naar voren doordat internationaal wordt samengewerkt met kunstenaars, curatoren en kunstinstellingen. Presentatie- en ontwikkelinstellingen ontvangen regelmatig kunstenaars en andere kunstprofessionals uit het buitenland: voor een langer of korter verblijf of uitwisseling. Via hen ontstaat weer uitwisseling met het lokale netwerk van de instellingen, wat meestal net zo belangrijk voor hen is. Ook veel van het personeel komt oorspronkelijk niet uit Nederland en de voertaal is vaak Engels. Presentatie-instellingen presenteren werk van buitenlandse kunstenaars in Nederland, en dat van Nederlandse kunstenaars in het buitenland en coproduceren met buitenlandse partners, hetgeen met regelmaat leidt tot reizende producties of tentoonstellingen. Er wordt ook internationaal gepubliceerd.

(Inter)nationale netwerken blijven doorgaans niet beperkt tot de kunstwereld, maar zijn ook sector overschrijdend, en spelen daarmee ook een rol in de **maatschappelijke keten**. Zo werken diverse presentatie- en ontwikkelinstellingen samen met maatschappelijke organisaties en onderzoeks/kennisinstituten die zo ook weer in contact komen met hun (inter)nationale netwerk.

Op het **niveau van de stad** zet de aanwezigheid van de presentatie- en ontwikkelinstellingen in (inter)nationale netwerken Amsterdam potentieel op de kaart als interessante plek in de kunstwereld, maar ook als plek waar vrijdenkers ruimte krijgen. Dit kan bijvoorbeeld effect hebben op deelname van Amsterdam aan internationaal gefinancierde onderzoeksprojecten, wat ervoor zorgt dat Amsterdamse kunst en kennis aanwezig is in het internationale discours. Dit heeft mogelijk zelfs effect op de diplomatieke positie van Amsterdam.

Sonic Acts is een interdisciplinaire ontwikkelinstelling gericht op de productie en presentatie van elektronische en digitale kunst, via residencies, coproducties en de tweejaarlijkse Sonic Acts Biennial. Sonic Acts produceert en presenteert in samenwerking met lokale en internationale partners. Internationale netwerken zoals Re-Imagine Europe spelen hierin een cruciale rol. Zo ontving Sonic Acts een delegatie van makers en curatoren uit dit netwerk op de 2026-editie van de Biennial om te netwerken en nieuwe projecten en samenwerkingen te initiëren. Dit leidde onder meer tot de presentatie van de Amsterdamse kunstenaar en Sonic Acts-resident BJ Nilsen op het Gibanja Festival in Zagreb en Présence Électronique in Parijs.

Kennisontwikkeling/toepassing

Presentatie- en ontwikkelinstellingen doen veel aan kennisuitwisseling en -opbouw met betrekking tot de diverse kunstdisciplines waar zij zich mee bezig houden. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om materiaalonderzoek, maar ook om de ontwikkeling van technieken en (innovatieve) methoden. Dit onderzoek vervult duidelijk een rol in de **artistieke keten**. De ontwikkelde kennis kan immers breed gebruikt worden binnen het culturele veld.

Instellingen die zich vooral bezighouden met beeldende kunst én instellingen die zich vooral verhouden tot de creatieve industrie, bieden kennis over, inzicht in en een nieuwe blik op maatschappelijke vraagstukken. De verbeeldingskracht van kunstenaars en ontwerpers is daarin een belangrijke kracht, als een soort afdeling Research & Development van de samenleving. De instellingen fungeren als denktanks: plekken waar vrijdenken mogelijk is en waar nieuwe concepten beproefd worden, nieuwe vormen van productie, arbeid en afzetmarkten en nieuwe vormen van vraag en aanbod worden ontwikkeld. Hierin wordt ook vaak samengewerkt met andere sectoren. Zo spelen de instellingen een duidelijke rol in de **maatschappelijke keten**.

Op het **niveau van de stad** wordt de ontwikkelde kennis potentieel opgepikt en toegepast, bijvoorbeeld door de overheid, de wetenschap of het bedrijfsleven. Daarmee kan worden bijgedragen aan de oplossing van stedelijke en mondiale vraagstukken, bijvoorbeeld op het vlak van duurzaamheid, digitalisering, weerbaarheid, rechtvaardigheid of dekolonisatie.

Zone2Source is een proeftuin voor kunst en ecologie in het Amstelpark, waar kunstenaars via *situated* en multizintuiglijk onderzoek nieuwe ecologische relaties verbeelden en beproeven. Als R&D-plek in en voor de stad ontwikkelen kunstenaars methoden om het publiek actief te betrekken bij urgente maatschappelijke transitie. Sinds najaar 2025 werkt Zone2Source samen met de gemeente Amsterdam om het Amstelpark te beheren als eerste publieke Zoöp: een gemeenschappelijke tuin als leer- en beleidsomgeving voor een stad van miljarden levens: mensen, dieren en planten. De opgedane kennis is breed toepasbaar voor beleid, wetenschap en stedelijke vraagstukken rond duurzaamheid en samenleven.

Exploitatie

De exploitatie van de presentatie- en ontwikkelinstellingen in Amsterdam laat een sector zien die inhoudelijk sterk en veelzijdig is, maar financieel onder voortdurende druk staat. Op basis van eerder landelijk onderzoek en de jaarverslagen over 2024 beschrijven en duiden we in dit hoofdstuk de belangrijkste kenmerken van die exploitatie. Voor het onderzoek konden we gebruikmaken van 20 jaarverslagen van de 38 MOKER instellingen.

Omzet en subsidieaandeel

In het *Onderzoeksverslag evaluatie en herijking richtlijn functie- en loongebouw* door de bureaus SiRM en PPMC uit 2023 is op basis van een steekproef het volgende gemeld over de toen 91 presentatieinstellingen beeldende kunst in heel Nederland: in totaal bedroeg de omzet van de sector in 2022 bijna €65 miljoen. Dat is gemiddeld €710.000 per instelling. Het leeuwendeel van de organisaties behoort tot de categorie ‘klein’.

Dat laatste geldt in zekere zin ook voor de MOKER instellingen in Amsterdam, alhoewel het gemiddelde (ca. € 1.290.000) als de mediaan (€ 918.887) van de omzet van deze instellingen hoger ligt dan €710.000. Hierbij moeten we opmerken dat de aangedragen 20 jaarverslagen geen representatief beeld geven van alle 38 instellingen. Met name de wat grotere instellingen hebben een jaarverslag kunnen aanleveren. Het werkelijke gemiddelde en de mediaan van de omzet zullen voor alle MOKER instellingen daarom lager liggen. Deze nuance zullen we gedurende dit hoofdstuk herhalen.

Om op basis van de beschikbare informatie uitspraken te doen, is voor dit onderzoek een categorisering²⁴ gemaakt op basis van omzet (gerealiseerde totale baten over 2024):

- **Grote organisatie:** €1.500.000 en meer
- **Middelgrote organisatie:** tussen €750.000 tot €1.500.000
- **Middelkleine organisatie:** tussen €250.000 tot €750.000
- **Klein:** tot €250.000

We hebben ook gekeken naar het totaal van de ontvangen publieke subsidies over 2024 (rijk, fondsen en gemeente). Op basis van deze gegevens is het subsidieaandeel berekend, en specifiek naar het aandeel van de vierjarige subsidie van het AFK. In onderstaande tabel het overzicht:

Tabel: Baten, subsidies en subsidieaandeel jaarverslagen 2024

Instelling	Totale baten 2024 (€)	Publieke subsidies 2024 (€)	Subsidie-aandeel (%)	AFK vierjarige subsidie 2021-2024	Aandeel AFK in baten (%)	Cat.
Rijksakademie van beeldende kunsten	€ 5.191.292	€ 3.067.963	59%	€ 139.514	3%	Groot
De Waag	€ 4.892.000	€ 3.438.000	70%	€ 233.060	5%	Groot
Oude Kerk	€ 2.300.000	€ 1.300.000	57%	€ 290.651	13%	Groot
Sonic Acts	€ 1.824.212	€ 1.349.073	74%	€ 147.009	8%	Groot
Framer Framed	€ 1.684.925	€ 1.456.096	86%	€ 377.846	22%	Groot
Stichting NDSM-Werf	€ 1.468.612	€ 998.604	68%	€ 435.976	30%	Middelgroot
CBK Zuidoost	€ 1.353.307	€ 1.032.691	76%	€ 815.717 ²⁵	60%	Middelgroot
De Appel	€ 1.137.373	€ 878.379	77%	€ 536.041 ²⁶	47%	Middelgroot
Mediamatic	€ 972.864	€ 699.207	72%	€ 215.618	22%	Middelgroot
The Beach	€ 918.887	€ 472.869	51%	€ 139.514	15%	Middelgroot
LI-MA	€ 827.124	€ 302.027	37%	€ 169.493	20%	Middelgroot
W139	€ 579.996	€ 202.676	35%	€ -	0%	Middelklein
Tree house NDSM	€ 555.445	€ 38.191	7%	€ -	0%	Middelklein
FIBER	€ 461.889	onbekend	x	€ 116.261	25%	Middelklein
If I Can't Dance, I Don't Want To Be Part Of Your Revolution	€ 365.365	€ 292.803	80%	€ 107.927	29%	Middelklein
No Limits Art Castle	€ 328.024	€ 120.314	36%	€ -	0%	Middelklein
Moving Arts projects	€ 300.738	€ 165.110	55%	€ -	0%	Middelklein
AGA LAB	€ 252.019	€ 143.728	57%	€ 101.729	40%	Middelklein
BAU	€ 236.484	€ 167.231	71%	€ -	0% ²⁷	Klein
A Beautiful Distress	€ 215.569	€ 194.773	90%	€ 116.261	54%	Klein

Onder de zaaglijn 2025 2028

Aandeel publieke subsidies

Wat betreft het subsidieaandeel zien we dat de meeste presentatie- en ontwikkelinstellingen in MOKER sterk afhankelijk zijn van publieke financiering.²⁸ Over het geheel genomen ligt het subsidieaandeel tussen 65 en 70 procent, met enkele uitschieters naar zowel boven als beneden. De grootste groep instellingen ontvangt in 2024 subsidie vanuit het AFK. Een kleiner deel ontvangt daarnaast

²⁵ Uit budget A bis, zie hoofdstuk Beleid voor – en ondersteuning van de presentatie- en ontwikkelinstellingen

²⁶ Zie noot 24

²⁷ Ontvangt 84.795,00 euro aan projectsubsidies van AFK

²⁸ Dit geldt voor de brede cultuursector, waar overheidssubsidie één van de inkomsten is. Andere sectoren zoals zorg, onderwijs, sociaal domein en defensie zijn eveneens afhankelijk van overheidsbijdragen

(project)subsidies van landelijke fondsen, zoals het Mondriaanfonds en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. Drie instellingen behoren tot de landelijke BIS.

Hoewel de kerntaken van presentatie- en ontwikkelinstellingen, te weten onderzoek en ontwikkeling, presentatie en productie en internationalisering, zich niet altijd verhouden tot subsidievoorwaarden zoals publieksaantallen en normen voor eigen inkomsten, zien we dat het merendeel van de MOKER-instellingen in 2024 de eerder gehanteerde norm voor eigen inkomsten van 21 procent (voor presentatie-instellingen) ruimschoots behaalt²⁹. Deze norm wordt door het ministerie van OCW niet langer verplicht gesteld, maar blijft relevant als referentiepunt om de verhouding tussen omzet en eigen inkomsten te duiden.

Naast het hoge subsidieaandeel en subsidieafhankelijkheid zijn er verschillende financiële risico's die de instellingen signaleren in de jaarverslagen 2024. Een belangrijk risico is de subsidieonzekerheid: voor veel instellingen ontbreekt structurele meerjarige financiering, of bestaat er een sterke afhankelijkheid van projectsubsidies. Het wegvallen of niet verkrijgen van dergelijke middelen kan directe gevolgen hebben voor continuïteit, personele inzet en programmering.

Daarnaast stijgen de kosten steeds meer. Instellingen worden geconfronteerd met hogere lasten voor personeel, onder meer door de toepassing van Fair Practice, evenals oplopende huisvestingskosten, productiekosten, inflatie en onderhoud. Deze kostenstijgingen drukken zwaar op de exploitatie, zeker bij instellingen die al werken met smalle marges of waar tijdelijke huisvesting onzekerheid met zich meebrengt.

Subsidieaandeel AFK vierjarige subsidie 2021- 2024

Als we kijken naar de grootte categorie die AFK zelf hanteert voor de toegekende subsidiebedragen zien we de volgende indeling voor de MOKER-instellingen in de categorie Beeldende Kunstsector en Creatieve Industrie:

1 organisatie met een toegekende subsidie tussen de 1 - 100.000 euro

10 organisaties met een toegekende subsidie tussen de 100.000 - 200.000 euro

6 organisaties met een toegekende subsidie tussen de 200.000 - 600.000 euro

1 organisatie met een toegekende subsidie tussen de 600.000³⁰ - 1.000.000 euro

²⁹ Brief de Zaak Nu aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 6 mei 2015 (catalogus Boekman)

³⁰ Voor aanvragers die van de gemeente Amsterdam of het AFK in 2023 meer dan € 600.000 ontvangen als onderdeel van een vierjarige subsidie Kunstenplan 2021-2024, mag het gemiddeld aangevraagde subsidiebedrag per jaar voor de periode 2025-2028 met maximaal 5% groeien ten opzichte van het bedrag dat zij in 2023 ontvangen.

Tabel: AFK vierjarige subsidie 2021 - 2024 van hoog naar laag (en toegekend 2025 - 2028)

Aanvrager	Toegekend (€) 2021-2024	Aangevraagd (€) 2025 - 2028	Toegekend (€) 2025 - 2028
CBK Zuidoost	€ 815.717	€ 814.166	€ 814.166
de Appel	€ 536.041	€ 562.842	€ 500.000
Stichting NDSM-Werf	€ 435.976	€ 450.000	€ 450.000
Framer Framed	€ 377.846	€ 600.000	€ 500.000
Oude Kerk	€ 290.651	€ 450.000	€ 400.000
Waag Futurelab	€ 233.060	€ 471.540	€ 471.540
Mediamatic	€ 215.618	€ 215.208	€ 215.208
LI-MA	€ 169.493	€ 170.000	€ 170.000
Sonic Acts	€ 147.009	€ 172.009	€ 172.009
The Beach	€ 139.514	€ 240.000	€ 240.000
Rijksakademie van beeldende kunsten	€ 139.514	€ 249.000	€ -
P/////AKT	€ 118.005	€ 195.000	€ -
Zone2Source	€ 116.261	€ 150.000	€ 150.000
Stichting FIBER	€ 116.261	€ 140.000	€ 140.000
Stichting Beautiful Distress	€ 116.261	€ 100.000	€ -
If I Can't Dance, I Don't Want To Be Part Of Your Revolution	€ 107.927	€ 170.000	€ -
AGA LAB	€ 101.729	€ 106.814	€ -
Thami Mnyele Stichting	€ 39.675	€ 58.970	€ 58.970
W139	€ -	€ 375.000	€ 375.000
Treehouse NDSM	€ -	€ 50.000	€ -
Stichting Rozenstraat 59	n.v.t.	€ 210.000	€ 210.000
ISO AMSTERDAM	n.v.t.	€ 70.000	€ -

Geen jaarverslag 2024

Onder de zaaglijn 2025 - 2028

AFK 2025 -2028

In 2024 vond de besluitvorming plaats voor de meerjarige subsidies 2025-2028. De vergelijking tussen de subsidieperioden 2021-2024 en 2025-2028 laat zien dat de beschikbare middelen in toenemende mate knellen. Een aantal instellingen die in de periode 2021-2024 structureel werd ondersteund, ontvangt in 2025-2028 geen subsidie meer. Tegelijkertijd krijgen slechts enkele nieuwe aanvragers toegang tot structurele middelen.

Verschillende MOKER-instellingen kwamen met een positief advies onder de zaaglijn terecht door een tekort aan beschikbare middelen bij het AFK. Hierdoor verdwijnen niet alleen enkele gevestigde organisaties uit de meerjarige subsidie, maar komen ook kleinere en gespecialiseerde presentatie- en ontwikkelplekken nog verder onder druk te staan.

Organisatieopbouw

Op basis van landelijk onderzoek naar presentatie- en ontwikkelinstellingen (Collectieve Selfie #5, 2025; SiRM & PPMC, 2023) zien we dat de personeelssterkte in de sector in die jaren duidelijk is toegenomen: van ongeveer 598 fte in 2019 naar 699 fte in 2022. Met de start van de subsidieperiode 2021-2024 zetten instellingen zowel meer personeel in loondienst als meer zzp'ers in. In 2022 bestond 51 procent van de werkenden uit personeel in loondienst, gevolgd door zzp'ers (27 procent) en stagiairs en vrijwilligers (22 procent). De sector is daarmee sterk afhankelijk van deze laatste twee groepen, vooral bij kleine instellingen. De gemiddelde personeelsinzet bedraagt 7,7 fte per instelling, maar loopt uiteen van 3,4 fte bij kleine instellingen tot 15,4 fte bij grote instellingen. Ook de personele lasten namen toe: van €24,6 miljoen in 2019 naar €33,3 miljoen in 2022, onder invloed van zowel meer inzet als hogere kosten per fte (mede door invoering van de Richtlijn functie- en loongebouw). De personele lasten per betaalde fte variëren van € 32.500 bij kleine instellingen tot € 74.300 bij grote instellingen. Een kanttekening daarbij is dat in de sector veel onbetaald structureel overwerk plaatsvindt. Kleine instellingen betalen hun werkenden net iets meer dan het wettelijk minimumloon, maar zijn in het algemeen niet in staat om de loonbedragen van de Richtlijn functie- en loongebouw te betalen. Fair Pay vergt voor hen hogere subsidies.

Bij de (middel)grote instellingen bestaan geen dominante knelpunten qua toepassing van de Richtlijn. Wel bestaat bij hen het gevoel dat de Richtlijn te ver afstaat van de situatie op de arbeidsmarkt. Dit geldt in het bijzonder voor de inhuur van zzp 'ers die ook buiten de culturele sector veel gevraagd zijn, zoals technici, marketeers en communicatiemedewerkers.

Wanneer we deze landelijke ontwikkelingen spiegelen aan de Amsterdamse MOKER instellingen op basis van de 20 geanalyseerde jaarverslagen over 2024, zien we vergelijkbare patronen, maar vaak nog versterkt. Vrijwel alle instellingen geven aan te werken volgens de Fair Practice Code, de Richtlijn Kunstenaarshonoraria, de Governance Code Cultuur en vaak ook de Code Diversiteit & Inclusie. De meeste organisaties zijn stichtingen met een bestuur of Raad van Toezicht. De personele opbouw bestaat doorgaans uit een kleine vaste kern, aangevuld met zzp'ers, vrijwilligers en stagiairs. Slechts enkele instellingen, zoals de Oude Kerk, de Rijksakademie en Waag, beschikken over een grotere professionele structuur. De teamomvang varieert sterk: grote instellingen opereren met 20 tot 50 fte, middelgrote instellingen met circa 2 tot 9 fte aangevuld met tijdelijke contracten, terwijl middelkleine en kleine instellingen vaak met 1 tot 4 fte functioneren en sterk afhankelijk zijn van freelance inzet, projectfinanciering en vrijwilligers. In deze categorie is de personele inzet nauw verweven met de beschikbaarheid van projectmiddelen. Ook hier geldt de nuance dat de beschikbare jaarverslagen vooral afkomstig zijn van de relatief grotere instellingen; naar verwachting valt een groter deel van het totale

MOKER veld in een kleinere categorie die sterk afhankelijk zijn van inhuur en moeite hebben met het volgen van de Richtlijn.

Huisvesting

Uit landelijke verkenningen blijkt dat huisvesting voor presentatie- en ontwikkelinstellingen een steeds groter knelpunt vormt. De Kunstraad Amsterdam (verkenning 2022) signaleert dat instellingen in de beeldende kunstsector in toenemende mate moeten kiezen tussen investeren in programma of in huur. De huurkosten stijgen snel, met verhogingen tot 12,5 procent, mede door de invoering van kostprijsdekkende huren als gevolg van de Wet Markt en Overheid. Daarnaast leidt de hoge inflatie tot forse jaarlijkse indexaties en stijgen ook de energielasten aanzienlijk. Deze combinatie zet de exploitatie verder onder druk en vormt vooral voor kleinere instellingen een risico voor continuïteit en ruimtegebruik.

Het Amsterdams Fonds voor de Kunst (AFK) bevestigt in het Kunstenplan 2025–2028 dat veel organisaties kampen met tijdelijke, onzekere of moeilijk betaalbare huisvesting. Verschillende instellingen - zoals De Appel, SEXYLAND, P/////AKT en Kunstverein - werden recent geconfronteerd met verhuizingen, tijdelijke locaties of langdurige onzekerheid over toekomstig onderkomen. De commissie constateert dat het vinden van geschikte huisvesting veel tijd en vastgoedkennis vraagt van vaak kleine teams, waardoor dit ten koste gaat van de kerntaken: het maken, ontwikkelen en presenteren van kunst. Deze situatie wordt door de commissie als zorgelijk bestempeld.³¹

Wanneer we de landelijke ontwikkelingen naast de jaarverslagen 2024 van de MOKER-instellingen leggen, zien we een vergelijkbaar patroon. De meeste instellingen huren hun ruimten, vaak op basis van tijdelijke of jaarlijks verlengde contracten, waardoor langdurige zekerheid ontbreekt. Eigendom komt slechts sporadisch voor, zoals bij de Oude Kerk en de Rijksakademie. Concrete informatie over vierkante meters ontbreekt meestal in de jaarverslagen, met uitzondering van enkele instellingen zoals AGA LAB (650 m²). Op basis van aanvullend opgevraagde gegevens weten we dat de Rijksakademie eigenaar is van ruim 10.000 m² en dat CBK Zuidoost drie locaties huurt (één van 900 m² en twee van 300 m²).

Onzekerheid grootste knelpunt

Instellingen als de Rijksakademie, de Oude Kerk, W139 en De Waag beschikken wél over relatief stabiele en langdurige huisvesting - via eigendom of duurzame gebruiksconstructies - waardoor zij minder kwetsbaar zijn voor marktwerking en huurfluctuaties. Uit de jaarverslagen van 2024 blijkt dat

³¹ AFK, inleiding regeling vierjarige subsidies 2025 – 2028, toelichting commissie beeldende kunst en creatieve industrie

instellingen zoals AGA LAB en FIBER werken met jaarlijks stilzwijgend verlengde huurcontracten en dus geen duurzame huisvestingszekerheid hebben. No Limits Art Castle en The Beach functioneren vanuit tijdelijke en soms wisselende locaties; in beide gevallen wordt huisvesting expliciet als knelpunt benoemd, onder andere door langdurige verbouwingen of locatiegebrek. Stichting NDSM-Werf bevindt zich eveneens in een kwetsbare positie doordat de beheer- en gebruiksovereenkomst met de gemeente eind 2024 afloopt en toekomstige borging nog onderwerp van overleg is.

Publiek

Eerder onderzoek over het landelijke beeld van publieksbereik binnen presentatie- en ontwikkelinstellingen laat een breed maar divers publieksspectrum zien, dat zowel uit kunstprofessionals als uit geïnteresseerde bezoekers bestaat. In eerder onderzoek van DSP-groep (*Nu is het Zaak*, 2012) wordt benadrukt dat presentatie-instellingen zich onderscheiden doordat zij zich richten op “kunst van nu voor nu”: nieuwe ontwikkelingen, experiment en de actuele praktijk van veelal jonge of nog niet gevestigde makers. Deze focus maakt dat zij een ander publiek bedienen dan musea, die vaak een consoliderende functie vervullen en vooral werk van gevestigde kunstenaars tonen. Het publieksbereik van presentatie-instellingen bestaat voor een belangrijk deel uit een betrokken en deskundig publiek van kunstenaars, curatoren, critici en andere professionals. Tegelijkertijd bereiken zij, volgens eigen zeggen, een bredere groep geïnteresseerde bezoekers die, zonder specifieke kennis van beeldende kunst, wel bewust op zoek zijn naar actuele, vernieuwende cultuur. De enquête die DSP-groep in 2012 uitvoerde, liet zien dat 86 procent van de instellingen een professioneel geïnteresseerd publiek bereikt, terwijl 84 procent ook de algemene, nieuwsgierige ‘lekenbezoeker’ ontvangt. Jongeren en studenten vormen bovendien een relatief grote groep binnen het publiek - 61 procent van de presentatie instelling bereikt deze doelgroep.

Ook kwantitatief is het publieksbereik substantieel. DSP-groep (*Nu is het Zaak*, 2012) becijferde dat presentatie-instellingen samen ongeveer 1,7 miljoen bezoekers trokken in 2011; geëxtrapoleerd naar alle toenmalige leden van De Zaak Nu ging het om ongeveer 3,2 miljoen bezoekers. Daarnaast bleek het digitale bereik aanzienlijk: websites van presentatie-instellingen trokken toentertijd gemiddeld ongeveer 51.000 bezoekers per jaar, oplopend tot 71.000 bij instellingen die webbased presentaties ontwikkelden.

Recente cijfers uit de Cultuurmonitor laten zien dat het bezoek aan beeldende kunst landelijk weer stijgt. Volgens de Vrijetijdsomnibus (VTO) uitgevoerd door de Boekmanstichting, Mulier Instituut en CBS³² bezocht in 2022 bijna de helft van de Nederlanders (49 procent) locaties met beeldende kunst, variërend van musea tot kunst in de openbare ruimte. Tegelijkertijd blijft het lastig het totale publieksbereik

³² Swartjes et al. 2024

volledig in kaart te brengen, omdat een groot deel van de kleinschalige presentaties - bijvoorbeeld in broedplaatsen, ateliers en informele ruimtes - buiten reguliere registraties valt en veel presentaties geen kassa-registratie kennen.

*Dit is ons publiek*³³ een initiatief van MOKER ontwikkelde publieksduiding die beter aansluit bij de sector. Traditionele registratiemethoden zijn vaak niet passend vanwege de vele verschillende vormen van publiekscontact - van intensieve werkrelaties en co-creatie tot kortstondige ontmoetingen of digitale interactie - en leiden bovendien tot een aanzienlijke administratieve last. Voor de sector is het van belang dat publieksbereik niet alleen kwantitatief wordt benaderd. Aantallen zijn op zichzelf geen volledige of rechtvaardige indicator voor impact, succes of maatschappelijke waarde.

Dit is ons Publiek introduceert daarom een flexibel model dat uitgaat van zes typen publieksrelaties, variërend in intensiteit, betrokkenheid en doel; de maker, bezoeker, gebruiker, kennisuitwisseling, het onderwijs en relatie. Deze relaties bieden instellingen ruimte om specifiek en realistischer te beschrijven hoe zij met publiek in contact staan, welke groepen zij bereiken en welke betekenis deze relaties hebben voor hun activiteiten. Het model is ontworpen om zowel kwalitatieve als kwantitatieve aspecten van publieksbereik zichtbaar te maken.

De jaarverslagen van de MOKER-instellingen over 2024 laten een vergelijkbaar beeld zien van een sterk uiteenlopend en functiegebonden publieksbereik. De verschillen in schaal en aard van de activiteiten leiden tot grote variatie in aantallen en typen publiek. De uiteenlopende publieksprofielen benadrukken dat publieksbereik bij presentatie- en ontwikkelinstellingen niet kan worden beoordeeld op basis van aantallen alleen. De combinatie van kwalitatieve betrokkenheid, aard van de publieksrelatie, functie van de instelling en beoogde impact bepaalt het werkelijke bereik.

Grotere instellingen, zoals Waag en de Oude Kerk, bereiken jaarlijks honderdduizenden bezoekers en deelnemers, waaronder kunstbezoekers, internationale bezoekers, scholieren, studenten en professionals. Ook Imagine IC en CBK Zuidoost combineren een breed publieksbereik met participatieve activiteiten waarin specifieke doelgroepen, zoals buurtbewoners, jongeren en makers, actief worden betrokken.

Aan de andere kant van het spectrum bevinden zich instellingen zoals Rijksakademie, BAU, AGA LAB, FIBER, The Beach en W139. Deze instellingen richten zich primair op een meer afgebakend en intensief betrokken publiek, bestaande uit kunstenaars, deelnemers aan programma's, professionals, lokale gemeenschappen en actieve makers. In deze gevallen ligt het publieksbereik in absolute aantallen lager, maar is de betrokkenheid doorgaans directer verbonden met artistieke ontwikkeling, participatie en co-creatie. De cases uit de jaarverslagen illustreren dit: van enkele tientallen deelnemers bij AGA LAB, tot bijna 10.000 betrokkenen bij W139, tot meer dan één miljoen bezoekers op de NDSM-werf.

³³ Ditisonspubliek.nl, site met uitgangspunten om als presentatie- of ontwikkelinstelling inzicht te krijgen in het publieksbereik én dit inzicht te delen met anderen, bijvoorbeeld fondsen of sponsors.

Beleid voor – en ondersteuning van de presentatie- en ontwikkelinstellingen

In dit hoofdstuk zetten we het beleid voor – en de ondersteuning van de presentatie – en ontwikkelinstellingen op een rij en leggen een verband met de presentatie – en ontwikkelinstellingen aangesloten bij MOKER. We starten bij de ondersteuning door de gemeente Amsterdam en het AFK. Vervolgens kijken we naar de provincie en de decentralisatie-uitkering beeldende kunst en vormgeving en daarna naar het rijksbeleid (ministerie van OCW) en de rijkscultuurfondsen. Aan het eind maken we vergelijking tussen een aantal onderdelen van de sectoren hedendaagse beeldende kunst en creatieve industrie met die van de podiumkunsten.

Gemeente Amsterdam

Zoals we in het voorgaande hoofdstuk zagen is een beroep op gemeentelijke ondersteuning voor het functioneren van presentatie- en ontwikkelinstellingen voor het overgrote deel van de MOKER instellingen noodzakelijk. De gemeente Amsterdam subsidieerde gedurende 2021 – 2024 vijfendertig culturele instellingen direct, de zogenaamde A bis. Van de 35, werden 21 instellingen op naam aangewezen. Hieronder bevond zich geen presentatie- en ontwikkelinstelling. De overige 14 instellingen vroegen aan op een functie, één daarvan was de functie presentatieinstelling voor hedendaagse beeldende kunst waar twee plekken beschikbaar waren. De Kunstraad adviseerde om de Appel en CBK Zuidoost daarvoor aan te wijzen. Naast deze twee MOKER instellingen was ook MOKER lid Waag onderdeel van de A bis. Dat gold ook voor musea zoals FOAM, Stedelijk Museum Amsterdam en Amsterdam Museum ook onderdeel van de A bis.³⁴

Voor de periode 2025 – 2028 bracht de gemeente het aantal direct te subsidiëren organisaties terug naar zeven. Onder die zeven bevindt zich geen presentatie- en ontwikkelinstelling beeldende kunst en creatieve industrie. Voor de besluitvorming over alle overige aanvragen van culturele organisaties in Amsterdam voor de periode 2025 – 2028 werd het AFK verantwoordelijk.

AFK

Het AFK had voor de meerjarige subsidies 2025 - 2028 in totaal 51.200.000 beschikbaar. Het totaal aan aanvragen betrof een bedrag van 71.954.725. Het AFK behandelde 275 subsidieaanvragen, waarvan 164 werden toegekend (60%). 54 aanvragen (20%) kregen wel een positief advies, maar kwamen wegens ontoereikend budget onder de zogenaamde zaaglijn terecht.³⁵

³⁴ Amsterdamse Kunstraad, Om de Stilte Heen, advies ter voorbereiding van het Amsterdamse Kunstenplan 2021- 2024

³⁵ Zie AFK, inleiding 2025 – 2028, rangorde aanvragen met positief advies, ontoereikend budget

Voor de beoordeling van de subsidieaanvragen 2025-2028 heeft het AFK de cultuursector in categorieën ingedeeld met per categorie een adviescommissie. Aan elke categorie werd vooraf een deel van het budget toebedeeld. De MOKER instellingen vallen onder de categorie beeldende kunst en creatieve industrie. Dit betreft een combinatie van twee sectoren. Onder creatieve industrie vallen architectuur, ontwerp en digitale cultuur, onder beeldende kunst de verschillende beeldende kunstdisciplines. Het beschikbare budget voor beeldende kunst en creatieve industrie bedroeg totaal 5.825.000, 11% van het totaal beschikbare budget voor 2025 - 2028.

Op de categorie beeldende kunst en creatieve industrie werd voor 2025 - 2028 in totaal voor 10.231.549 aangevraagd, bijna het dubbele van het budget dat beschikbaar was. De aanvragen die een positief advies ontvingen telden op tot 7.770.185, met als gevolg dat 29% van de aanvragen (14 in totaal) wel een positief advies kreeg maar geen subsidie door het ontbreken van budget. Onder deze veertien zijn meerdere leden van MOKER.

Commissie	Aanvragen	Toekenningen	Toekenningen (%)	Overvraging budget (%)
Beeldende Kunst & Creatieve Industrie	48	22	46%	176%
Muziek & Muziektheater	57	28	49%	182%
Theater	59	31	53%	157%
Cultuureducatie	27	19	70%	177%
Film	16	12	75%	122%
Podia Podiumkunsten & Debat	22	17	77%	112%
Dans	22	16	73%	148%
Erfgoed	15	11	73%	130%
Woordkunst	9	8	89%	122%

Van de totaal 48 aanvragen op de categorie BK en CI werden er 22 toegekend (46%), het laagste percentage van alle categorieën bij het AFK. Ook het totaal aantal organisaties dat gehonoreerd kon worden binnen de beeldende kunst en creatieve industrie daalde ten opzichte van het aantal in de periode 2021-2024. Het totaal aantal gehonoreerde organisaties nam dus af.

Uit Amsterdams Fonds voor de Kunst, Kunstenplan 2025-2028, vierjarige regeling: "De overvraag in de commissie Muziek en Muziektheater was het hoogst (82% meer aangevraagd dan het beschikbare budget), op de voet gevolgd door Cultuureducatie (77%) en Beeldende Kunst en Creatieve Industrie (76%). De commissie Beeldende Kunst en Creatieve Industrie is de enige waar ditmaal minder aanvragen konden worden toegekend dan in 2021-2024.

De toekenningen Beeldende Kunst en Creatieve Industrie (BKCI) laten een tweeledig beeld zien. Enerzijds geven ze een rijk en gevarieerd beeld van wat er nu speelt in de samenleving en de culturele sector. De variatie is groot: van presentatie-instellingen (Oude Kerk en Framed Framed) en ontwikkelinstellingen (Mediamatic) tot een postacademisch programma (Ateliers 63) en van architectuur (Arcam) tot nachtcultuur (Sexyland), geluidskunst (Sonic Acts) en podcasts (Grenzeloos Gehuid).

De sectoren beeldende kunst en creatieve industrie, die samen in één commissie zijn ondergebracht, zijn in evenwicht: twaalf toekenningen beeldende kunst en tien creatieve industrie. Anderzijds is het totaal aantal organisaties dat gehonoreerd kon worden, gedaald. Voor veel gespecialiseerde (Beautiful Distress, If I can't dance, AGA LAB) en kleinere presentatie organisaties (Nieuw Dakota, P/////AKT) is ondanks en positief advies geen budget beschikbaar, terwijl deze organisaties essentieel zijn voor de rijkdom en ontwikkeling van de sector.”

DU-BKV

De rijksoverheid verdeelt een budget dat ooit bestemd was voor de BKR (Beeldende Kunstenaarsregeling) via een geldstroom beeldende kunst en vormgeving over gemeenten en voorheen de provincies. In 2009 werd deze geldstroom BKV gedecentraliseerd naar 35 gemeenten die vanaf dat moment samen met het rijk verantwoordelijk werden voor de presentatie-instellingen in hun gemeente of regio.³⁶ De inmiddels 36 gemeenten zijn de gemeenten met als criteria groter dan 90.000 inwoners en/of provinciehoofdstad. Dit gebeurt in de vorm van een decentralisatie-uitkering, een uitkering in het Gemeentefonds en staat inmiddels bekend als DU-BKV. Het totaal uitgekeerde bedrag bedraagt 13.500.000 euro per jaar.³⁷

De omvang van de uitkering aan Amsterdam in 2025 en de besteding hebben we tijdens het onderzoek niet kunnen achterhalen. In 2018 schrijft Berenschot dat de uitkering vanuit de DU-BKV per gemeente voor de negen grootste gemeenten in Nederland historisch is bepaald en gecorreleerd aan het aantal inwoners, tussen € 2,33 en €3,33 per inwoner. Voor de overige gemeenten is één vast bedrag vastgesteld van € 150.000 per gemeente, ongeacht de omvang in inwoneraantal of bestedingen aan beeldende kunst & vormgeving. In 2018 komt dit uit op een geldstroom voor Amsterdam van € 2.605.874 per jaar.³⁸

Berenschot heeft over 2017 berekend wat de verhouding is van de omvang van de specifieke uitkering ten opzichte van de totale gemeentelijke budgetten voor beeldende kunst en vormgeving. De gemeente Amsterdam matchte de uitkering in 2017 met 680%, het op dat moment laagste percentage van de 4 grootste gemeenten.

De DU-BKV kent volgens het rapport van Berenschot drie doelstellingen, te weten:

³⁶ DSP-groep, Nu is het Zaak, in opdracht van de Zaak Nu, 2012

³⁷ <https://www.rijksfinancien.nl/memorie-van-toelichting/2026/OWB/B/onderdeel/9618100>

³⁸ Berenschot, gemeentelijke bestedingen aan beeldende kunst en vormgeving, een evaluatie van de DU-BKV, ministerie van OCW. 2018

1. het bieden van ruimte aan talent;
2. het verbeteren van de relatie tussen productie en presentatie, tussen aanbod en publiek;
3. het versterken van de kracht/professionalisering van de sector.

Uit het onderzoek uit 2018 blijkt dat gemeenten de gelden met name inzetten voor de instandhouding van de musea voor beeldende kunst (gemiddeld wordt 63% van het budget daaraan besteed), de presentatie- en kunstenaarsinitiatieven ontvangen gemiddeld slechts 10% van het budget.

“De Rijksoverheid stimuleert een klein deel van beeldende kunstenaars financieel via het Mondriaan Fonds o.a. via een regeling voor opdrachtgevers, presentaties in het buitenland, kunstenaars- honoraria bij tijdelijke tentoonstellingen en werkbeurzen. Ook is er met behulp van rijksgeld ondersteuning via advisering en leningen vanuit Cultuur-Ondernemen. Gemeenten helpen wel vaak indirect door middel van Makersfondsen, atelier- en broedplaatsenbeleid, e.d.

Vier organisaties postacademische instellingen, waarvan twee Amsterdam ontvangen een meerjarige OCW-subsidie 2025-2028 in de culturele basisinfrastructuur als zogeheten BIS-instelling.

Instellingen voor hedendaagse beeldende kunst

De instellingen voor hedendaagse beeldende kunst, voorheen presentatie-instellingen genoemd (instellingen zonder eigen collectie) en door het Mondriaan Fonds ‘kunstpodia’ genoemd, zijn minder goed in beeld als het gaat om onderzoek. Het laatst bekende onderzoek is gebaseerd op een steekproef uit 2023. En dat is jammer, want zij spelen een belangrijke rol in het aanjagen van kunstproductie, door opdrachtgeverschap aan kunstenaars en het bieden van een podium. 97 van hen zijn lid van De Zaak Nu. We zien dat de middelen voor dit type organisaties in de basisinfrastructuur zijn toegenomen, het gaat thans om een OCW-subsidie aan zes BIS-instellingen. Voorts kunnen we constateren dat het Mondriaan Fonds een belangrijke rol speelt via de meerjarige ondersteuning van 44 instellingen. Maar we zien ook dat de vraag structureel groter is dan de beschikbare middelen. De 36 gemeenten met een decentralisatie-uitkering beeldende kunst delen in principe de financiële verantwoordelijkheid voor deze instellingen met de Rijksoverheid, maar actuele gegevens ontbreken. Ook de ondersteunende instellingen zouden in onderzoek beter belicht kunnen worden.”³⁹

Provincies

Verschillende provincies in Nederland verlenen subsidies aan presentatie- en ontwikkelinstellingen beeldende kunst en creatieve industrie. Daaronder zijn ook subsidies die aanvullend zijn aan die van de gemeente, rijksoverheid of de rijkscultuurfondsen. Een voorbeeld is MU Hybrid Art House, een

³⁹ HTH research, Berenschot, Collectieve Selfie #5, cijfers en trends in de beeldende kunst, 2025

presentatieinstelling die gedurende 2025 – 2028 subsidie vanuit de BIS (ministerie OCW), de provincie Noord-Brabant en de gemeente Eindhoven ontvangt. De provincie Noord-Holland kiest ervoor om geen subsidies te verstrekken aan culturele instellingen.

Rijksoverheid

Presentatie- en ontwikkelinstellingen hadden tot het begin van de 21st eeuw beperkte mogelijkheden om gesubsidieerd te worden door de rijksoverheid. Voor het merendeel waren zij aangewezen op projectsubsidies van gemeenten en de middelen van het Mondriaan Fonds.

Er kwam een verandering in het beleid toen het Mondriaan Fonds aan de verzameling van initiatieven een beleidsterm ('presentatie-instellingen') én een functie koppelde: de presentatie-instellingen zijn een belangrijke schakel in de 'keten' van de beeldende kunst die begint met onderzoek en ontwikkeling, leidt tot productie van werken, die vervolgens gepresenteerd worden en hun weg naar het publiek en andere afnemers vinden. In 2009 werden presentatie-instellingen voor het eerst opgenomen in de culturele basisinfrastructuur (BIS) en ontvingen een vierjarige subsidie van het rijk.⁴⁰

OCW Basisinfrastructuur (BIS) 2025 - 2028

De Basisinfrastructuur cultuur (BIS) bestaat uit een grote en brede verzameling culturele functies die een vierjarige rijkssubsidie ontvangt. De BIS kent verschillende categorieën, beeldende kunst en creatieve industrie zijn in de BIS twee aparte categorieën.

In de Culturele basinfrastructuur 2025-2028 (BIS) is artikel 3.33 van de Regeling op het specifiek cultuurbeleid bedoeld voor presentatie-instellingen met een toonaangevend vernieuwend aanbod van hedendaagse beeldende kunst in een internationale context. Daarbij zijn onderzoek en ontwikkeling belangrijke waarden. De toegang tot de BIS is beperkt, er kunnen ten hoogste zes presentatie-instellingen subsidie ontvangen. Daarnaast geldt dat er aan maximaal één instelling per grote gemeente (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam) subsidie wordt verstrekt.⁴¹ Vanuit Amsterdam kan dus slechts één presentatie- en ontwikkelinstelling rijkssubsidie via de BIS ontvangen.

Voor de maximaal zes plekken is in 2025 – 2028 een budget beschikbaar van 4.784.100 totaal per jaar. Met een hoogte van gemiddeld ongeveer 800.000 euro per jaar is dit het hoogste subsidiebedrag dat een presentatie- en ontwikkelinstelling in Nederland kan ontvangen. Uit het advies van de Raad voor Cultuur over de aanvragen 2025 – 2028 wordt duidelijk dat in beginsel twee presentatieinstellingen uit

⁴⁰ DSP-groep, Nu is het zaak, in opdracht van de Zaak Nu, 2012

⁴¹ Raad voor Cultuur Advies culturele basisinfrastructuur 2025 2028 2024 (toelichting sector)

Amsterdam (en MOKER leden) op basis van de kwaliteit van de aanvraag voor die ene plek in aanmerking komen. (De Appel en Framer Framed). De Raad voor Cultuur koos voor Framer Framed. Een andere functie in de BIS is die van de postacademische instellingen. Twee van de vier beschikbare plekken zijn voor de Rijksakademie en De Ateliers, beide gevestigd in Amsterdam (en MOKER leden). Voor hen samen is 3,9 miljoen beschikbaar per jaar.

In de BIS vertegenwoordigt de sector Ontwerp, de creatieve industrie. Eén van de twee functies *Future Lab Design* en Technologie is voor Waag Future Lab, dat 1,1 miljoen per jaar ontvangt. Waag is daarmee één van de zeven instellingen in de categorie ontwerp en is de enige uit Amsterdam (en MOKER lid).

De BIS kent ook een categorie ‘ontwikkelinstanties’, die ruimte biedt aan instellingen die zich met talent- en/of genreontwikkeling bezighielden, gericht op podiumkunsten, beeldende kunst, film, letteren en ontwerp, dan wel een combinatie daarvan. Van de zestien plekken is geen enkele ingenomen door een presentatie- en ontwikkelinstelling uit Amsterdam en onder alle gehonoreerde instellingen is slechts een enkele actief in de beeldende kunst.⁴² Geen enkel festival uit Amsterdam gewijd aan ontwerp, beeldende kunst of een crossover van die twee ontvangt rijkssubsidie voor de periode 2025 - 2028.

Het Mondriaan Fonds

Het Mondriaan Fonds ondersteunt kunstpodia voor vier jaar. Met ingang van de subsidieperiode 2025 - 2028 heeft het Fonds de regeling programma’s Kunstpodia aangepast en de verdelingssystematiek gewijzigd. Het doel daarvan is een verdere professionalisering van de presentatie- en ontwikkelinstellingen die subsidie ontvangen om zo de sector te versterken.

Voor een indruk van deze verdelingssystematiek toont onderstaande de uitsplitsing van de aanvragen en reserveringen ter voorbereiding van de besluiten voor 2025 - 2028:

- Kunstpodium Breed betreft een bijdrage van € 450.000 per jaar, voor 4 kalenderjaren.
- Kunstpodium Basis betreft een bijdrage van € 250.000 per jaar, eveneens voor 4 kalenderjaren.
- Kunstpodium Start betreft een bijdrage van € 50.000 per jaar, voor 2 kalenderjaren.

De verdeling van de subsidies laat het volgende zien:

- In Kunstpodium Breed zijn voor 2025 - 2028 twee van de vijf gehonoreerde instellingen afkomstig uit Amsterdam (De Appel en de Oude Kerk, beide lid van MOKER).

⁴² Uit Amsterdam hebben alleen de productiehuisen podiumkunst Frascati (900.000 per jaar) en Orkater (670.000 per jaar) uit Amsterdam een plek weten te bemachtigen.

- In Kunstpodium Basis zijn voor 2025 -2028 vijf van de 32 gehonoreerde instellingen afkomstig uit Amsterdam (MOKER leden If I can't dance, A rose is a rose en W139, Zone2Source en Metro 54 (kandidaat lid MOKER)).⁴³
- In Kunstpodium Start zijn twee van de tien gehonoreerde instellingen afkomstig uit Amsterdam (Playbill en Melkweg expo⁴⁴, beide lid van MOKER).

Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Voor de presentatie- en ontwikkelinstellingen creatieve industrie heeft het Stimuleringsfonds CI voor 2025 - 2028 een vierjarige regeling gericht op twee categorieën: grote - (tussen 275.000 - 550.000 gevraagde subsidie per jaar) en kleinere instellingen (tussen 125.000 - 275.000).

Uit Amsterdam heeft alleen Sonic Acts (als 1 van de 6) een plek in de categorie groot. Onder de zes kleinere instellingen die subsidie ontvangen bevinden zich er drie uit Amsterdam (OSCAM, Current Obsession en The Hmm). Sonic Acts is lid van MOKER, de andere drie (nog) niet.

Samenvattend constateren we dat de ondersteuning van presentatie- en ontwikkelinstellingen beeldende kunst en creatieve industrie eind 20^e eeuw op gang komt en met de DU-BKV wordt gezien als een verantwoordelijkheid van de gemeenten en de rijksoverheid. In de BIS is slechts één van de zes plekken toegankelijk voor een instelling uit Amsterdam, gegeven het grote aantal presentatie- en ontwikkelinstellingen in de stad is dat zeer beperkt. Naast de ene presentatieinstelling hebben nog drie andere Amsterdamse instellingen voor beeldende kunst en creatieve industrie een plek in de BIS. De andere optie op het niveau van de rijksoverheid is het Mondriaan Fonds. In totaal subsidieert het Mondriaan Fonds in 2025 vierenveertig Kunstpodia verspreid over het Koninkrijk (5 breed, 32 basis en 7 start) waarvan negen uit Amsterdam. Uit het andere fonds, dat voor de creatieve industrie, ontvangen vier Amsterdamse organisaties een vierjarige subsidie (1 groot en 3 klein).

Zowel voor de presentatie- en ontwikkelinstellingen die geen subsidie uit de BIS of van de rijkscultuurfonds krijgen als voor hen die dat wel krijgen is een beroep op gemeentelijke ondersteuning voor de uitvoering van het programma noodzakelijk. Door de smalle 'top' ontstaat een grote druk op de voor de gecombineerde categorie beeldende kunst en creatieve industrie beschikbare middelen bij het AFK. Dat heeft bij de meerjarige subsidies geleid tot het laagste percentage toekenningen van alle categorieën en het pijnlijke resultaat dat het totaal aantal organisaties dat gehonoreerd kon worden binnen de categorie is gedaald ten opzichte van de periode 2021- 2024. Daarnaast heeft 29% geen toekenning gekregen wegens ontoereikend budget.

⁴³ In Kunstpodium basis vielen de Amsterdamse instellingen Nieuw Dakota en Kunstverein onder de zaaglijn (positief advies, geen subsidie). Beide hebben hun activiteiten beëindigd.

⁴⁴ Gevolg van een eerdere toekenning uit 2022 en 2023 ([Mondriaanfonds.nl](https://mondriaanfonds.nl))

Naast de druk door de scheve verhouding tussen de omvang van de sectoren beeldende kunst en creatieve industrie in Amsterdam en de smalle ‘top’ bij BIS en fondsen wordt de negatieve tendens ook veroorzaakt door een groei van het aantal gehonoreerde aanvragen uit de sector creatieve industrie die het budget met de sector beeldende kunst in een categorie moet delen.

Uit de Verkenning 2022 van de Amsterdamse Kunstraad:

De financiële bedrijfsvoering is een punt van zorg. Niet zelden hebben instellingen een geweldig inhoudelijk ambitieniveau, maar delft de zakelijke kant het onderspit. Zowel kleine als middelgrote organisaties worstelen hiermee. Vooral voor organisaties die met projectfinanciering werken, is het lastig om de continuïteit van de zakelijke kant te waarborgen. Vaak is er alleen budget beschikbaar voor het aanbod, de artistieke inhoud. In een sector zoals de beeldende kunsten, waarvan oudsher minder subsidiegeld naar toe gaat ten opzichte van andere sectoren, is een langzame uitputting gaande omdat de financiële basis niet in orde is. Een duurzame professionalisering, zowel op individueel niveau als collectief, is essentieel voor een toekomstbestendige sector.

Overeenkomsten en verschillen met andere culturele sectoren

In de BIS, bij de rijkscultuurfondsen en bij het AFK is voor de periode 2025 – 2028 veel meer budget aangevraagd dan de beschikbare budgetten voor kunst en cultuur. Daarbovenop komen de vele subsidieaanvragen die wel een positief advies hebben ontvangen, maar door ontoereikend budget onder een zaaglijn zijn beland. We kunnen daaruit concluderen dat de beschikbare budgetten voor kunst en cultuur zwaar onder druk staan. Het piept en kraakt en er blijven daardoor kansen liggen. In de uitgebreide reactie op het coalitieakkoord van kabinet Jetten I vraagt Kunsten ‘92 aandacht voor:

- Een structurele investering van €250 miljoen, zoals het advies luidt van de Raad voor Cultuur. Deze investering is bovendien nodig als hefboom om de aangekondigde fiscaal aantrekkelijke giften, mogelijk te maken, zoals de Triodosbank en de particuliere cultuurfondsen betogen.
- Voldoende middelen naar gemeente- en provinciefonds. Noodzakelijk om het voorzieningenniveau, de cultuurbeoefening en de cultuureducatie op peil te houden;
- Indexatie van middelen voor de culturele en creatieve sector.⁴⁵

Ook de Amsterdamse Kunstraad vraagt in het Voorwoord van de Culturele Investeringsrekening 2026 van 18 december 2025 aandacht voor de overlevingsstand waarin de culturele sector in Amsterdam zich bevindt:

“De cultuursector staat voor grote uitdagingen, of eigenlijk: in overlevingsstand. De sector die zorg draagt voor de ziel van de stad kampt met gebrek aan financiering, huisvesting en toegankelijkheid. Culturele instellingen en makers lopen aan alle kanten tegen grenzen aan. Dit vereist aandacht en investering.

⁴⁵ Het coalitieakkoord nader bestudeerd, Kunsten 92, februari 2026

Tekort mag geen structurele basis zijn. Een ontwerp om de cultuursector toekomstbestendig te maken is cruciaal. Stel je de stad eens voor, waar de keuze niet voor de kunsten wordt gemaakt. Dan verandert de identiteit van de stad, met als gevolg een uitholling van wat Amsterdam ooit was. Dat moeten we niet laten gebeuren, het is de verantwoordelijkheid die elke generatie voor de volgende heeft. Dat is niet vrijblijvend.”

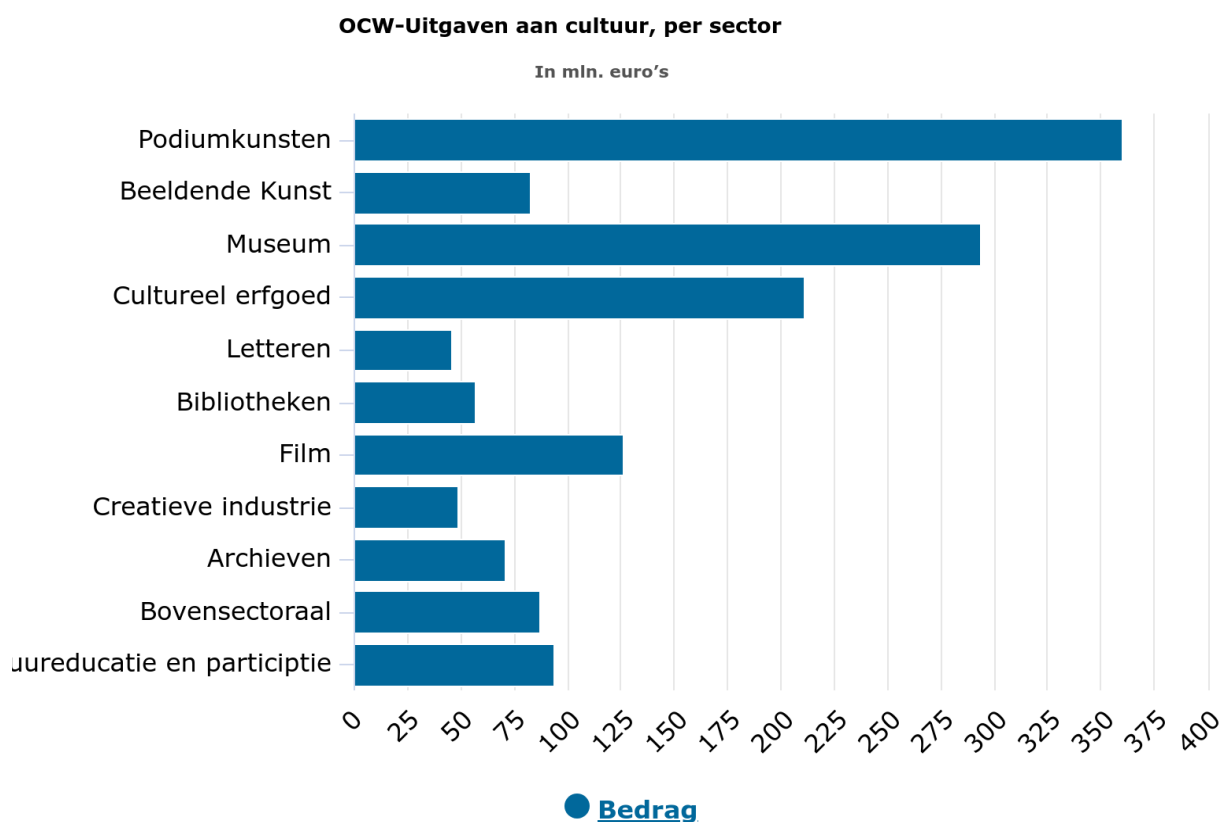
De Culturele Investeringsrekening verscheen zelf op de dag van de gemeenteraadsverkiezingen 2026. De Kunstraad roept hierin de nieuw te vormen coalitie op om te investeren in een duurzame en toegankelijke cultuursector onder andere door meer te investeren in voorzieningen, het kunstenplan en vastgoed. Het gaat, volgens de Kunstraad en op basis van een berekening van AEF, om het rechtek van een achterstand door een verhoging van het budget met 47 miljoen per jaar.

De instellingen verenigd in MOKER onder- en herkennen de knelpunten in de cultuursector en onderschrijven de roep om meer budget voor kunst en cultuur. Daarbij vragen zij extra aandacht voor een in hun ogen onevenredige verhouding tussen de huidig beschikbare budgetten voor cultuur en wijzen zij op een verschil in geldstromen. Beide werken negatief uit op de positie van presentatie- en ontwikkelinstellingen beeldende kunst en creatieve industrie en de sector beeldende kunst als geheel.

De afspraken tussen overheden over de verantwoordelijkheid voor de sectoren podiumkunsten en beeldende kunst en creatieve industrie verschillen en de systemen tonen (daardoor) verschillen. Zo zien we dat vanouds het zwaartepunt van de ondersteuning van het aanbod (productie) in de podiumkunsten bij de rijksoverheid ligt en de afname (de instandhouding van de podia) bij gemeenten.⁴⁶ Hierdoor kent Nederland een netwerk van grote podiumkunstorganisaties verspreid over Nederland (dans-, muziek-, opera- en theatergezelschappen) en grote en kleinere theaters en muziekpodia in veel gemeenten. De inhoudelijke ontwikkeling van de disciplines in de podiumkunsten vindt met name plaats in een middensegment dat ondersteuning krijgt van bijvoorbeeld het Fonds Podiumkunsten en de grotere gemeenten. Door de lange traditie van dit deel van de cultuursector is een vitale sector ontstaan met hele grote, middelgrote en kleinere podiumkunstinstituten (makers, podia, distributie en ondersteuning). Het rijks- en gemeentelijk beleid voor beeldende kunst is lang vooral gericht op de individuele kunstenaar en het stimuleren van de beroepspraktijk. Zoals we hiervoor beschreven ontstonden de presentatie- en ontwikkelinstellingen in de laatste twee decennia van de 21^{ste} eeuw. En de subsidiemogelijkheden voor deze instellingen bij het rijk, fondsen en gemeenten zijn nog altijd relatief beperkt.

⁴⁶ Deze scheiding is niet 'hard'. Rijk, provincies en gemeenten financieren bijvoorbeeld alle drie in de productie en programmering.

Op de website OCWincijfers.nl staat een overzicht van de totale uitgaven in 2025 van de rijksoverheid aan cultuur:



Wat we zien is dat de uitgaven aan de sector beeldende kunst (rond de 76 miljoen) en de sector creatieve industrie (rond de 49 miljoen) opgeteld lager zijn dan bijvoorbeeld de uitgaven aan de sectoren podiumkunsten en erfgoed.

Wanneer we kijken naar de BIS 2025 - 2028 dan subsidieert het ministerie van OCW de grotere podiumkunstgezelschappen. Bij het onderdeel theater is dit gekoppeld aan functies verspreid over Nederland: totaal subsidieert het ministerie 24 miljoen euro aan 9 functies. Vergelijkbare afspraken gelden voor dansgezelschappen en muziek (orkesten en ensembles). Het totale budget in de BIS voor de sector podiumkunsten bedraagt 187.414.670. Het budget in de BIS voor de afzonderlijke sectoren beeldende kunst en ontwerp bedraagt samen 18.489.700 (nog geen 10%).

Ook in de budgetten die de Rijkscultuurfondsen verdelen zien we de verschillen tussen de sectoren terug. In onderstaand overzicht zijn de aantallen toegekende aanvragen en het bijbehorende totaalbudget opgenomen.

Tabel Overzicht aanvragen en toekenningen 2025 - 2028 OCW en Rijkscultuurfondsen

OVERZICHT	Aantal aangevraagd	Aangevraagd bedrag	Aantal toegekend	Toegekend bedrag
Culturele basisinfrastructuur - Rijk	181	€ 297.997.482	117	€ 251.706.387
Mondriaan Fonds	86	€ 20.625.000	44	€ 9.800.000
Fonds Podiumkunsten	331	€ 93.746.000	179	€ 47.512.500
Fonds voor Cultuurparticipatie	167	€ 111.654.609	47	€ 30.592.000
Stimuleringsfonds voor Creative Industrie	34	€ 9.837.785	12	€ 4.400.000
Nederlands Filmfonds	11	onbekend	7	€ 630.000
Nederlands Letterenfonds	19	€ 3.189.789	17	€ 2.688.289
Totaal	829	€ 537.050.665	423	€ 347.329.176

Ook bij het AFK zien we vergelijkbare verschillen terug, waarbij beeldende kunst en creatieve industrie zoals eerder gezegd samen één categorie vormen. In voorgaande tabel en grafiek zijn het twee aparte categorieën. De categorie Podia (voor theater en woordkunst) is in de voorbereiding voor 2025 - 2028 door het AFK nieuw toegevoegd.^{47,48}

Tabel overzicht aanvragen en toekenningen 2025-2028 AFK

	Budget	Aangevraagd	Toegekend	% toegekend	Zaaglijn advies 0 euro ⁴⁹
BK en CI	5.825.000	48	22	46%	14
Dans	3.125.000	22	16	73%	0
Podia	17.375.000	22	17	77%	1
Muziek	4.610.000	57	28	49%	20
Theater	6.950.000	59	31	53%	12
Podiumkunsten	32.060.000	160	92	57%	33
Cultuureducatie	3.200.000	27	19	70%	4
Film	3.365.000	16	12	75%	1
Woordkunst	1.300.000	9	8	89%	0

⁴⁷ Uit AFK advies 2025 2025: ' Podia voor podiumkunsten en debat zijn in een nieuwe, aparte commissie geplaatst. Productie en presentatieplekken waren in de podiumkunsten daardoor niet meer met elkaar in concurrentie. Ook ontlastte het de toch al grote commissies Theater en Muziek en Muziektheater. Deze podia, die doorgaans hoge bedragen aanvragen vanwege hoge vaste lasten, namen samen 27% van het totale aangevraagde bedrag voor hun rekening. Vele hiervan behoorden tot de categorie die in 2023 een subsidiebijdrage ontving van €600.000 of meer en daarom niet meer dan 5% méér mocht aanvragen ten opzichte van 2023.

⁴⁸ Dit betreft dus niet de Kunstpodia zoals door het Mondriaan Fonds gedefinieerd.

⁴⁹ In deze kolom staat het aantal instellingen met een positief advies, dat wegens ontoereikend budget geen subsidie toegekend heeft gekregen.

Omgerekend verschilt ook het gemiddelde bedrag per toegekende aanvraag. In de Podiumkunsten betreft dit 348.500, -, in de beeldende kunst en creatieve industrie 265.000, -. En het verschil tussen de systemen is nog groter, waar in de podiumkunsten verschillende subsidie categorieën voor makers (aanbod) en het tonen en presenteren (een podium) bestaan, combineren de presentatie- en ontwikkelinstellingen ontwikkelen/maken en presenteren in één aanvraag op één categorie. Het is in de beeldende kunst (nog) nauwelijks gebruik dat makers samen een organisatie oprichten en voor het produceren van een tentoonstelling of project een meerjarige subsidie aanvragen.

De verschillen in afspraken over verantwoordelijkheidsverdelingen tussen de overheden en de per categorie beschikbare subsidiestromen en budgetten zien we dan ook terug bij de instellingen. Het systeem van een middelgroot producerend podium verschilt op onderdelen van dat van een middelgrote presentatie- en ontwikkelinstelling zoals hieronder valt te zien.

Kernfuncties Theaterpodium

Belangrijk middelgroot podium binnen de sector podiumkunsten in Amsterdam. Heeft twee zalen met een dagelijks wisselende programmering gedurende de middag en avond. Het theater produceert ook zelf (drie tot vijf producties per seizoen), geeft diverse workshops en heeft een educatieprogramma.

Kengetallen Theaterpodium 2024

Onderdeel	Kerncijfers Theater
Totale baten	€ 3.300.000
Totale lasten	€ 3.500.000
Publieke subsidies	€ 2.049.112 (63,4% van de baten) waaronder gemeente Amsterdam (AFK): € 1.532.969 en Fonds Podiumkunsten (4-jarig): € 386.393
Personeel totaal	20,45 fte (15,15 vast/ 4,7 tijdelijk/ 0,6 inhuur)
Vrijwilligers	25 (1,0 fte)
Totaal verkochte kaarten	56.161 (661 voorstellingen) - Gemiddelde bezetting 75%

Subsidies

De meerjarige subsidie van het AFK vormt het grootste deel van de subsidie inkomsten en ondersteunt de exploitatie, het personeel en de basisprogrammering. Het Fonds Podiumkunsten verstrekt daarnaast een meerjarige subsidie gericht op het zelf produceren van voorstellingen.

De maker-partners die het theater programmeert en vooral die waarmee het theater samengewerkt en coproduceert ontvangen ieder ook een (meerjarig) subsidie (van AFK, FPK, BIS, andere overheden).

Kernfuncties Presentatie- en ontwikkelinstelling

Een binnen de sector beeldende kunst relatief grote instelling. Vervult een rol op het snijvlak van kunst, cultuur, maatschappij en onderzoek. Kernfuncties zijn: 10 - 15 presentaties en tentoonstellingen, publieksprogramma met lezingen en debatten, een educatieprogramma voor het onderwijs, participatieprojecten op verschillende locaties in de stad, onderzoeksprojecten en gastateliers, samenwerking met kunstenaars, maatschappelijke organisaties, onderwijs, musea, internationale coproducties, digitale innovatie, podcasts en archief.

Kengetallen (2024)

Onderdeel	Kerncijfers Presentatie- en ontwikkelinstelling
Totale baten	€ 1.684.925
Totale lasten	€ 1.561.108
Publieke subsidies	€ 1.456.096 (86% van de baten), waaronder Ministerie OCW (BIS): € 914.947 en Amsterdams Fonds voor de Kunst (AFK): € 377.519
Personeel totaal	9,95fte (6,14 fte vast + 3,81 fte tijdelijk) 87 Freelancers/ZZZP
Vrijwilligers	27 (2,14 fte)
Totaal bezoekers	84.111

Subsidies

De OCW-subsidie vormt de basis voor het kernprogramma, de organisatie en de internationale activiteiten. Het AFK ondersteunt het presentatieprogramma, educatie, community en lokale inbedding. De maker-partners waarmee de presentatieinstelling werkt (kunstenaars etc.) ontvangen geen meerjarige subsidies. In enkele gevallen wel een projectsubsidie.

Samenvattend zien we grote verschillen in de bedrijfsvoering: een theater biedt voorstellingen aan en verkoopt daar kaarten voor, een presentatie- en ontwikkelinstelling werkt samen met het publiek in een waaier aan activiteiten die ook buiten de eigen accommodatie plaatsvinden en waarvoor de ene keer wel en de andere keer geen entree wordt gevraagd.

Een ander groot verschil is dat de makers en gezelschappen die het theaterpodium programmeert of waarmee samengewerkt wordt zelf vaak ook meerjarige subsidie ontvangen van FPK en/of AFK voor het maken van producties. Een presentatie- en ontwikkelinstelling beeldende kunst ontvangt een meerjarige subsidie, maar er zijn bijna geen meerjarig gefinancierde kunstenaars en andere professionals. De presentatie- en ontwikkelinstellingen moeten daardoor zowel de kosten van de maker, de productie als de presentatie (en alle andere activiteiten) financieren.

Samenvatting en conclusies

- Voor de presentatie- en ontwikkelinstellingen zoals verenigd in **MOKER** zijn verschillende termen in omloop. Dat betreft vooral verzamelnamen, die de relatieve buitenstaander geen concrete informatie bieden. Om het soort instellingen beter voor het voetlicht te krijgen helpt het geven van inzicht in de verschillende soorten instellingen en de ontstaansgeschiedenis daarvan. Het zijn er zes: 1) kunstenaarsinitiatieven, 2) hedendaagse kunstinstellingen, 3) centra voor beeldende kunst (CBK), 4) instellingen voor digitale cultuur, kunst en technologie en ontwerp, 5) postacademische opleidingen voor beeldende kunst en 6) grafische werkplaatsen, (gast-) atelierruimten en broedplaatsen;
- Een belangrijk kenmerk van presentatie- en ontwikkelinstellingen is dat zij veel verschillende activiteiten vanuit één organisatie uitvoeren: de presentatie, de ontwikkeling, het onderzoek, de productie, de (internationale) uitwisseling en de interactie met publiek. Ook de disciplines zijn breed en gevarieerd: alle vormen van hedendaagse beeldende kunst en het snijvlak van hedendaagse kunst, ontwerp en digitale cultuur. De instellingen werken alle grotendeels autonoom en zonder winstoogmerk. Zij hebben vaak eigen tentoonstellings- en werkruimten, maar geen eigen collectie (zoals een museum). En niet alleen bestaat het programma uit veel verschillende soorten activiteiten, ook leggen presentatie- en ontwikkelinstellingen dwarsverbanden met andere disciplines en cultuurvormen en andere locaties en (internationale) netwerken. Hierdoor zijn het wendbare instellingen die snel in kunnen spelen op artistieke- en maatschappelijke ontwikkelingen of deze zelf in gang kunnen zetten;
- De 38 presentatie- en ontwikkelinstellingen aangesloten bij **MOKER** opereren binnen de sector beeldende kunst in Amsterdam. De totale omvang van deze sector is in Amsterdam, vergeleken bij de andere steden in Nederland, groot. In Amsterdam wonen de meeste kunstenaars, zijn de meeste opleidingen en galleries en ook blijkt uit cijfers dat de actieve cultuurparticipatie in de beeldende kunst (in Nederland) op bijna 30% ligt. We kunnen aannemen dat naast de 38 **MOKER**-instellingen Amsterdam nog meer (kleine) presentatie- en ontwikkelinstellingen in Amsterdam kent (waaronder vijf kandidaat leden). De instellingen zijn door de hele stad verspreid gevestigd;
- Kijken we naar de opbouw (de keten) van de sector, dan is deze variatie aan instellingen cruciaal voor de aansluiting met het kunstvakonderwijs (en andere kunstopleidingen en autodidacten) aan de ene kant en de aansluiting met galleries en musea aan de andere kant. De presentatie- en ontwikkelinstellingen dragen zorg voor participatie en educatie, voor de inhoudelijke ontwikkeling in de sector en de doorstroom van talent. Maar doordat het grootste deel van de presentatie- en ontwikkelinstellingen relatief klein is, gaapt er een groot gat tussen de presentatie- en

ontwikkelinstanties en bijvoorbeeld het Stedelijk Museum. Binnen het ecosysteem cultuur in Amsterdam is het 'middensegment' in de beeldende kunst en creatieve industrie (te) schraal;

- De (potentiële) betekenis van de presentatie- en ontwikkelinstellingen zoals aangesloten bij MOKER is groot en divers. De aanwezigheid van de instanties heeft een artistiek culturele - en een maatschappelijke impact. Dat blijkt uit een uitwerking van de betekenis van de instanties voor de artistieke keten, de maatschappelijke keten en op het niveau van de stad. De betekenis wordt gegenereerd door de inzet op cultuureducatie (voor het onderwijs), talentontwikkeling, opdrachten en co-creatie, (vrijwilligers-)werk, werk- en vrijplaatsen, podium en presentatieplekken, vernieuwing van de kunstinstellingen en een groter publiek, collectievorming en - gebruik, (inter) nationale netwerken en kennisontwikkeling en toepassing. Hiermee genereren presentatie - en ontwikkelinstellingen ook een meerwaarde voor andere domeinen, zoals burgerschap, cohesie, omgevingskwaliteit, positionering van de stad en welzijn;
- De omvang van het publieksbereik en de samenstelling van het publiek variëren per presentatie- en ontwikkelinstelling. MOKER heeft met het project Ditison's Publiek meer inzicht gekregen in de diversiteit in publieksrelaties, om zowel de kwantitatieve als kwalitatieve relaties met het publiek in kaart te kunnen brengen. Dit is een belangrijke stap geweest in het passender definiëren van wat publiek betekent voor presentatie- en ontwikkelinstellingen;
- Uit een doorlichting van de jaarverslagen over 2024 blijkt dat de exploitatie onder druk staat en dat het voor de meeste leden van MOKER structureel toveren met te weinig middelen is. De druk op de exploitatie neemt verder toe door de stijgende personeelskosten (en het voldoen aan loonrichtlijnen en wettelijke verplichtingen), stijgende energiekosten en hogere productiekosten. Er is een grote afhankelijkheid van zzp'ers, stagiairs en vrijwilligers en er is sprake van veel onbetaald structureel overwerk. Daarnaast is de huisvesting een steeds groter knelpunt. Vooral de huisvesting van kleinere instanties staat onder druk en de tijdelijkheid veroorzaakt onzekerheid. Merkbaar is ook dat als presentatie-instellingen hun accommodatie (noodgedwongen) verlaten deze vervolgens vaak verdwijnt van de 'culturele vastgoedmarkt';
- Presentatie- en ontwikkelinstellingen zijn - net als een groot deel van de cultuursector - voor hun functioneren afhankelijk van overheidssubsidie. Het subsidieaandeel AFK (en gemeente) bedraagt tussen de 3% - 54%, waaruit blijkt dat de instanties inkomsten verkrijgen uit een mix van gemeente- en rijkssubsidies, fondsen en andere bronnen.
- Eén lid van MOKER ontvangt tussen de 6 ton en 1 miljoen subsidie (AFK), alle andere ontvangen minder. De MOKER leden die in 2025 - 2028 onder de zaaglijn zijn beland zijn vooral de kleinere instanties, vaak met een inhoudelijk specialisme of een specifieke werkwijze.
- Met de DU-BKV wordt de ondersteuning van presentatie- en ontwikkelinstellingen gezien als een verantwoordelijkheid van de gemeente en de rijksoverheid. In de BIS is echter slechts één van de zes plekken toegankelijk voor een instelling uit Amsterdam. Gegeven het grote aantal presentatie-

en ontwikkelinstellingen in de stad en de omvang van de sector beeldende kunst is dat zeer mager. De andere optie op het niveau van de rijksoverheid is het Mondriaan Fonds. In totaal subsidieert het Mondriaan Fonds in 2025 vierenvestig Kunstpodia verspreid over het Koninkrijk (5 breed, 32 basis en 7 start) waarvan negen uit Amsterdam. Uit het andere fonds, dat voor de creatieve industrie ontvangen vier Amsterdamse organisaties een vierjarige subsidie (1 groot en 3 klein).

- Door de smalle ‘top’ in het landelijke subsidiegebouw en de gemeentelijke verantwoordelijkheid ontstaat een grote druk op de voor de categorie beeldende kunst en creatieve industrie beschikbare middelen bij het AFK. Dat heeft voor de periode 2025 – 2028 geleid tot het laagste percentage toekenningen van alle categorieën en het pijnlijke resultaat dat het totaal aantal organisaties dat in Amsterdam gehonoreerd kon worden binnen de categorie is gedaald ten opzichte van de periode 2021- 2024. Daarnaast heeft 29% geen toekenning gekregen wegens ontoereikend budget. Ook lijkt het groeiend aantal positief beoordeelde aanvragen vanuit de sectoren creatieve industrie en de beeldende kunst niet meer in één categorie met één budget te passen;
- Wanneer er geen verandering komt in de ondersteuning van de presentatie- en ontwikkelinstellingen en de neerwaartse lijn doorzet, dan verdwijnen er meer presentatie- en ontwikkelinstellingen en daarmee ook hun activiteiten, hun artistieke en maatschappelijke betekenis en hun accommodaties in de verschillende stadsdelen. De omvang van de sector beeldende kunst zal bij het verder verzwakken en verdwijnen van de presentatie- en ontwikkelinstellingen afnemen. De keten beeldende kunst zal meer gaten gaan vertonen, wat een negatief effect zal hebben op de andere schakels (de kunstenaars en beoefenaars, de opleidingen, de musea, galeries etc.) en zodoende ook negatief uitwerkt op de positionering van de stad Amsterdam als stad van vrijheid, experiment, vernieuwing en de kunst & cultuur;
- In Amsterdam en landelijk is er een roep om meer overheidsbudget voor kunst en cultuur om achterstanden in te lopen en tred te houden met het groeiende inwoneraantal van de stad. MOKER onderschrijft die roep en vraagt daarbij aandacht voor een in hun ogen onevenredige verhouding tussen de huidig beschikbare budgetten voor de verschillende categorieën. Er bestaat inderdaad een verschil in subsidiesysteem tussen de beeldende kunst en creatieve industrie en de podiumkunsten en tussen een presentatie-instelling en een theaterpodium. De subsidiebudgetten in de podiumkunsten zijn gemiddeld groter en er bestaan afspraken over de taakverdeling tussen overheden. Een theaterpodium ontvangt meerjarige subsidie om te functioneren en de spelers ontvangen meerjarige subsidie voor het maken van voorstellingen. Een presentatie- en ontwikkelinstelling beeldende kunst ontvangt een meerjarige subsidie, maar er zijn bijna geen meerjarig gefinancierde kunstenaars. De presentatie- en ontwikkelinstellingen moeten daardoor zowel de maker, de productie als de presentatie (en alle andere activiteiten) financieren;
- Presentatie- en ontwikkelinstellingen beeldende kunst en creatieve industrie zijn multifunctionele organisaties die een grote (potentiële) betekenis hebben binnen de sector beeldende kunst en het

culturele ecosysteem en van waarde zijn voor de maatschappij en de stad. Om die betekenis ten volle te benutten zijn een beleid en ondersteuning nodig die de doorgroei van een deel van de presentatie- en ontwikkelinstellingen stimuleren en stabiliteit bieden aan de andere kleinere- en meer gespecialiseerde instellingen;

- Met een verdere groei van enkele presentatie- en ontwikkelinstellingen ontstaat een stevig middenveld tussen de cultuurparticipatie en educatie en de opleidingen aan de ene kant en de musea en galeries aan de andere kant. Met meer stabiliteit voor de kleinere instellingen wordt de hele sector beeldende kunst stabiel. Een vitale zwerm presentatie- en ontwikkelinstellingen kan een brug slaan tussen de amateur beoefenaar en de professional, tussen de academies en het publiek, tussen de kunstenaar en de musea en tussen de wijk en het centrum van de stad;
- Gegeven de aantallen kunstenaars, de omvang van de actieve cultuurparticipatie beeldende kunst en de spreiding over de stad zou in elk stadsdeel één grotere presentatie- en ontwikkelinstelling de ruimte voor die doorgroei moeten krijgen. Deze instellingen vervullen een groot deel van de activiteiten die zowel in de artistieke- als de maatschappelijke keten betekenis genereren en daarmee dwarsverbanden slaan naar andere domeinen. Ook zouden deze instellingen een netwerk kunnen vormen met de kleinere presentatie- en ontwikkelinstellingen beeldende kunst en creatieve industrie in het betreffende stadsdeel;
- Een uitbreiding van het budget voor kunst en cultuur in Amsterdam biedt de kans om het budget beschikbaar voor de meerjarige subsidies voor presentatie- en ontwikkelinstellingen beeldende kunst en creatieve industrie te verhogen. Daarnaast ligt een inhoudelijke opsplitsing van de categorie beeldende kunst en creatieve industrie voor de hand om beide sectoren perspectief op doorgroei te geven. Om het onderscheid met de podiumkunsten weg te nemen zou het splitsen van het produceren van beeldende kunst en het functioneren als presentatie- en ontwikkelinstelling (podium) samen met het AFK kunnen worden onderzocht. Bij de podiumkunsten is de categorie podia al apart toegevoegd en dit zou bij de beeldende kunst ook een goed idee zijn. Een laatste optie is om, net als bij het Mondriaan Fonds, een indeling in grootte aan te brengen en daar budget en voorwaarden op aan te passen. Dat vergroot de mogelijkheid voor de presentatie- en ontwikkelinstellingen om door te groeien en verder te professionaliseren en biedt de kleinere meer stabiliteit. Binnen het landelijk subsidiegebouw kan de omvang van de sector beeldende kunst in Amsterdam aanleiding zijn om meer dan één plek voor presentatieinstellingen in de BIS 'te claimen';
- De sector beeldende kunst (en creatieve industrie) kan zich als sector meer positioneren door samen te werken in profilering en belangenbehartiging. Naast de presentatie- en ontwikkelinstellingen gaat het om het Stedelijk Museum en het Amsterdam Museum, maar zeker ook om de opleidingen, de galeries en de organisaties voor participatie en educatie in de beeldende kunst en creatieve industrie.

Bijlage Documentatie

- Aemuse, de toegevoegde waarde van ontwikkelinstellingen voor Amsterdam, in opdracht van Poi, 2016
- Amsterdams Fonds voor de Kunst, Kunstenplan 2025 2028, vierjarige regeling, 2024
- Amsterdamse Kunstraad, Advies A bis 2021 - 2024, 2019
- Amsterdamse Kunstraad Verkenning, 2022
- Amsterdamse Kunstraad, Voorwoord Culturele Investeringsrekening, 2025
- Amsterdamse Kunstraad, Culturele Investeringsrekening, 2026
- APE, Rebelgroup, Aemuse, Balancing Act, de toegevoegde waarde van presentatieinstellingen in Nederland, in opdracht van de Zaak Nu, 2013
- Berenschot en HTH research, Collectieve Selfie #5, cijfers en trends in de beeldende kunst, BKNL, 2025
- Berenschot, Gemeentelijke bestedingen aan beeldende kunst en vormgeving, evaluatie DU-BKV, in opdracht van het ministerie van OCW, 2018
- Boekman, Cultuurmonitor, 2025
- DSP-groep, Nu is het Zaak, in opdracht van de Zaak Nu, 2012
- Elffers e.a., Dit is ons Publiek, in opdracht van MOKER, 2023
- Karskens en Bouillis, Onderzoek naar kunstpodia, een internationaal perspectief, in opdracht van het Mondriaan Fonds, 2021
- NGA, NVKB, E. Dijksterhuis, Onderzoek Kunstmarkt, 2021
- Raad voor Cultuur Advies culturele basisinfrastructuur 2025 - 2028, 2024
- Richtlijn Kunstenaars Honorarium 2023 - <https://www.kunstenaarshonorarium.bknl.nl/>
- SiRM, PPMC, Evaluatie Richtlijn functie en loongebouw, in opdracht van de Zaak Nu, 2023

- Websites van Raad voor Cultuur, Mondriaan Fonds, Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Fonds Podiumkunsten, VNG, ministerie van OCW en Rijksoverheid, gemeente Amsterdam, AFK, Kunstraad Amsterdam, Dit is Ons Publiek, Platform BK, de Zaak Nu, provincie Noord-Brabant en de gemeente Eindhoven.
- Beleidsplannen 2025 - 2028 en jaarverslagen en jaarrekeningen 2024 van culturele instellingen gevestigd in Amsterdam.

Bijlage Overzicht Moker instellingen

	Stadsdeel	BK of CI	Cultuur-educatie	Talent-ontwikkeling	Co-Creatie	Werk-/vrijplaats	Podium/presentatieplek	Vernieuwing instellingen/breder publiek	Collectievorming	(inter)nationaal netwerk	Kennisontwikkeling/toepassing
African Arts and Theory	Centrum	BK	✓	✓	✓			✓		✓	✓
AGA LAB	Nieuw-West	BK	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
BAU	Oost	BK		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
Beautiful Distress	Noord	BK	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
Brakkegrond Vlaams Cultuurhuis	Centrum	BK	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓
CBK Zuidoost	Zuidoost	BK	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
De Appel	Zuid	BK	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓
De Ateliers	Zuid	BK		✓		✓	✓	✓		✓	✓
FIBER	Noord	CI	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓
Framer Framed	Oost	BK	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
If I Can't Dance I Don't Want to be Part of Your Revolution	West	BK	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓
Imagine IC	Zuidoost	BK	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
ISO Amsterdam	West	BK		✓		✓	✓			✓	✓
LI-MA	West	CI	✓	✓				✓	✓	✓	✓
Loods 6	Oost	BK/CI				✓	✓	✓		✓	
Looiersgracht 60	Centrum	BK/CI	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓
M4 Gastateliers	West	BK		✓		✓				✓	
Mediamatic	Oost	CI	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
Melkweg Expo	Centrum	BK	✓	✓			✓	✓		✓	✓

Moving Arts Projects	Oost	BK	✓	✓	✓		✓				✓
Stichting NDSM Werf	Noord	BK/CI		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
No Limits! Art Castle	Centrum	BK	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓
Oude Kerk	Centrum	BK	✓		✓		✓	✓	✓	✓	✓
P/////AKT	Oost	BK		✓			✓	✓		✓	✓
PlayBill	Centrum	BK		✓			✓			✓	✓
Projectspace On The Inside	Noord	BK		✓	✓		✓				
Rijksakademie voor Beeldende Kunsten	Oost	BK		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ROZENSTRAAT - a rose is a rose is a rose	Centrum	BK		✓			✓	✓		✓	✓
San Seriffe	Centrum	BK					✓			✓	
Sonic Acts	Centrum	BK/CI	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓
Soundtrackcity	Oost	BK/CI	✓	✓	✓		✓			✓	✓
Thami Mnyele Foundation	West	BK		✓		✓	✓	✓		✓	✓
The Beach	Nieuw-West	CI	✓	✓	✓		✓			✓	✓
Treehouse NDSM	Noord	BK/CI		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
W139	Centrum	BK		✓	✓		✓	✓		✓	✓
Waag Futurelab	Centrum	CI	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓
WOW Amsterdam	Nieuw-West	BK/CI	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓
Zone2Source	Zuid	CI	✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓

Bijlage Colofon

Voor dit onderzoek hebben gesprekken plaatsgevonden met de gemeente Amsterdam (Economische zaken & Cultuur), de Amsterdamse Kunstraad, het AFK, de Rietveldacademie en de Zaak Nu.

Het onderzoek is begeleid door het bestuur van MOKER bestaande uit vertegenwoordigers van W139, Framer Framed, de Appel, CBK Zuidoost en Sonic Acts.

Het onderzoek is gefinancierd door de gemeente Amsterdam (formeel opdrachtgever).

Het onderzoek is tussen eind december 2025 en maart 2026 uitgevoerd door:

- Annelies van der Horst Advies | Strategie | Begeleiding | Coaching (hoofdaannemer)
- Anna Elffers
- Yan Crabbendam (DSP-groep)

Contactgegevens:

[Www.mokeramsterdam.nl](http://www.mokeramsterdam.nl)

Annelies van der Horst

AnneliesvdHorst@gmail.com

+31 6 20874709